

Literatuur: boeken

De acht cahiers van het gilde St. Martinus Luyksgestel. Luyksgestel 1978, Gilde St. Martinus. 127 p.

De acht cahiers van het St. Martinusgilde die voor deze uitgave getranscribeerd zijn, beslaan de periode van 1851 tot 1972; over de periode 1953-1958, die in de transcriptie ontbreekt, wordt niets gezegd. In de cahiers vindt men afrekeningen en verslagen van vergaderingen en gebeurtenissen. Achterin bevindt zich een alfabetisch register waarin alle namen uit de acht cahiers zijn opgenomen.-J.J.S.

Atlas der deutschen Volkskunde. Neue Folge. Auf Grund der von 1929 bis 1935 durchgeführten Sammlungen im Auftrage der Deutschen Forschungsgemeinschaft, in Zusammenarbeit mit H.L. Cox, Gerda Grober-Glück und Günter Wiegelmann, hrsg. v. Matthias Zender. Lieferung 6, Karte 61-72. Marburg 1977, N.G. Elwert Verlag. 21 krt., waarvan 12 op 3 bladen, de overige ieder op 1 blad; f 122,-.

Deze aflevering bevat kaarten van de verspreiding en de benamingen van de twee-, drie- en vierwielige kar (Krt. 61-62, K. Hanisch), de verspreiding van haamtuig en halsboog (Krt. 63, G. Wiegelmann), van verschillende bijgelovigheden en gebruiken met betrekking tot de kraamvrouw (Krt. 64-69, G. Grober-Glück), van voortekens van nieuwe sterfgevallen tijdens een begrafenis (Krt. 70-72c, G. Grober-Glück) en van het gebruik om stenen of takjes te leggen op de plaats waar iemand verongelukt of plotseling gestorven is (Krt. 72d, M. Zender). De commentaren bij de kaarten zijn nog niet verschenen. - J.J.V.

Bausinger, Hermann, Utz Jeggle, Gottfried Korff [und] Martin Scharfe. *Grundzüge der Volkskunde.* Darmstadt 1978, Wissenschaftliche Buchgesellschaft. (Grundzüge 34). VI, 281 p.; f 46,-; ISBN 3-534-02802-3.

De titel wekt verkeerde verwachtingen. De schrijvers hebben er mee voldaan aan de wens van de uitgever, die het boek wilde opnemen in zijn reeks *Grundzüge*. In de vier hoofdstukken, waarvan ieder er één voor zijn rekening heeft genomen, worden evenwel geen grondbeginselen maar grondbegrippen behandeld: Korff schrijft over de inhoud van het begrip 'Kultur' (p. 17-80), Jeggle over 'Alltag' (81-126), Scharfe over 'Geschichtlichkeit' (127-203) en Bausinger, die bovendien de inleiding voor zijn rekening heeft genomen, over 'Identität' (204-263). Wie over de grondbeginselen van het vak wil worden ingelicht, kan beter terecht bij het artikel van Wiegelmann in de inleiding tot de volkskunde die hij samen met Heilfurth en Zender heeft geschreven (zie V.B. 5(1979), p. 21-43). Van belang is wel, vanuit een oogpunt van wetenschapstheorie, dat de schrijvers bewust hebben afgezien van de traditionele stofindeling van de volkskunde. Het is de consequentie van hun opvatting dat culturele verschijnselen niet om hun zelfs

wil bestudeerd moeten worden, maar als afspiegeling van de maatschappelijke verhoudingen. Dat een scherpere omschrijving van voor de volkskunde zo belangrijke begrippen als de hierbovengenoemde bovendien nauw verband houdt met de probleemstelling van het vak, spreekt vanzelf. In die zin wordt de wijze van behandeling onder deze titel dan ook door Bausinger in de inleiding verdedigd.

Korff waarschuwt voor een te statisch en te beperkt gebruik van het begrip cultuur. Cultuur, opgevat als het geheel van gewoonten en waarden die het maatschappelijk gedrag van de enkeling regelen, verandert met het veranderen van de sociaal-economische omstandigheden. Dit inzicht vindt men al veel eerder b.v. bij Max Weber, Tönnies en Theodor Geiger. In de volkskunde vond het na de laatste oorlog ingang dank zij de Münchener school (Moser, Kramer), die culturele verschijnselen consequent in hun historische context plaatsten, en de Tübingers, die zich als eersten met de moderne maatschappij bezighielden en er met name op wezen dat verschijnselen die tot nu toe als relictten werden beschouwd wel degelijk een functie hebben, zij het dan een andere als voorheen, en dat de producten van de cultuurindustrie een gelijksoortige functie vervullen als bijvoorbeeld het volkslied en het volksverhaal vroeger. In die nieuwe zienswijze is de nadruk op de functie, en niet de uitbreiding van het aantal cultuurverschijnselen dat de aandacht van de volkskunde verdient met een x-aantal nieuwe, het belangrijkste. Niet het cultuurverschijnsel maar de cultuur als geheel, als product van de maatschappelijke omstandigheden, wordt centraal gesteld. Onder cultuur verstaat Korff bovendien allerlei gewoonten en waarden die, naar zijn mening ten onrechte, door sommige volkskundigen en door ethologen als algemeen menselijk worden beschouwd. De omstandigheid dat deze gewoonten en waarden een historische component hebben, dwingt de volkskundige tenslotte om cultuur als een proces te zien. Daarin onderscheidt hij zich van de sociaal-psychologen, met wie Korff zich overigens zeer verwant voelt, en van de structuralisten onder de antropologen.

Wanneer Jeggle het arbeidsterrein van de volkskunde zoekt in de werkelijkheid van alledag, dan bakent hij het op dezelfde wijze af als dat door Korff met het begrip cultuur is gebeurd: het zijn de dagelijkse gewoonten die door hun alledaagsheid zo vanzelfsprekend zijn dat ze tijdeloos lijken. De taak van de volkskunde is om te laten zien hoe die gewoonten gevormd zijn in het verleden en hoe ze veranderen in het heden, afhankelijk van de veranderingen in de maatschappelijke situatie. Evenals Korff en Bausinger (in de inleiding) herinnert hij eraan dat deze taakstelling in de vroegste geschiedenis van de volkskunde al is aan te treffen, maar dat men er geleidelijk van vervreemd is, tot ze na de tweede wereldoorlog opnieuw geformuleerd werd door de Münchener en de Tübingen school. Evenals Korff neemt hij enige afstand van de sociale wetenschappen voorzover deze de ontstaansgeschiedenis van gewoonten verwaarlozen, zonder evenwel de opvatting dat de volkskunde een sociale wetenschap is prijs te geven, legt hij de nadruk op de bestudering van het socialisatieproces, en veroordeelt hij de a-historische gedachtegang van volkskundigen die koketteren met de ethologie.

Het stuk van Scharfe opent met een aanval op diezelfde ethologen. Hij meent dat het vruchtbaarder is om de mens tegenover het dier te plaatsen dan ernaast. Wat instinct is voor het dier, is cultuur voor de mens. De veranderlijkheid van de cultuur verhoogt zijn aanpassingsvermogen, haar duurzaamheid maakt het hem mogelijk allerlei problemen (tijdelijk) op te lossen met zo min mogelijk verlies aan energie. Die duurzaamheid wordt gewaarborgd door het proces van socialisatie waarin de nieuwkomers worden opgenomen. De schaduwzijde is dat door traditievorming nieuwe ontwikkelingen worden afgeremd of zelfs geblokkeerd. Een voorbeeld van het laatste is de schijnbare cultuur-

loosheid van het arbeidersproletariaat, die zich voordoet als afgestomptheid, en verklaard moet worden uit een opeenstapeling van uitzichtsloze historische ervaringen. Dat is aanleiding geweest om het eigen karakter van de cultuur van de arbeiders te miskennen. De theorieën over dalende cultuurgoederen, over wetmatigheden in de popularisatie van de cultuur en over de verburgerlijking van de arbeider zijn daar voorbeelden van. Zij die zo redeneren, houden volgens Scharfe geen rekening met het eigen karakter van het consumptiepatroon, de vrijetijdsbesteding, de opvoeding en de sexuele moraal van de arbeiders en ze zien niet dat de schijnbare verburgerlijking tegelijk aanpassing en afweer inhoudt, wat zich bijvoorbeeld uit in de negatieve houding tegenover allerlei instellingen en waarden van de hogere sociale groepen, zoals de kerk, het museum, het theater, de democratie en de kunst. Die negatieve houding is een aanwijzing dat de burgerlijke waarden en deugden, die in feite dienen om de bestaande machtsverhoudingen te doen voortbestaan, als een dwangbuis om de arbeiderscultuur heenzitten en haar aan het oog onttrekken. Het is de taak van de volkskunde om het complexe karakter van een dergelijke subcultuur, dat daarvan het gevolg is, bloot te leggen.

Het complexe karakter van de maatschappij maakt het voor de enkeling moeilijker om zijn eigen plaats te bepalen. Het gevolg is dat dikwijls met weemoed wordt teruggezien naar overzichtelijker geordende maatschappijen. In het laatste hoofdstuk, dat over identiteit handelt, relativeert Bausinger die tegenstelling. Hij wijst erop dat in de traditionele maatschappijen de keerzijde van die overzichtelijkheid dwang was. De enkeling wist zijn plaats, maar de kans om van plaats te veranderen was klein. Omgekeerd biedt de moderne maatschappij het individu wel degelijk identificatiemogelijkheden en dat die vluchtiger en veelsoortiger zijn kan men ook als een voordeel beschouwen. Opmerkelijk, vergeleken met de traditionele maatschappij, is dat de eigen plaats vooral gezocht wordt op het terrein van de cultuurconsumptie en in de vrije tijd en dat het aandeel in de productie daar alleen indirect op van invloed is. Opmerkelijk is ook het ontstaan van allerlei subculturen die vooral de functie lijken te hebben om in het grote aanbod van identificatiemogelijkheden enige orde te scheppen. Op deze subculturen en op de verschillende vormen van vrijetijdsbesteding zal de volkskunde vooral haar aandacht moeten richten.

Met uitzondering van de denkbeelden van Scharfe over het eigen karakter van de cultuur van het proletariaat, die moeizaam geformuleerd zijn en een wat geforceerde indruk maken, bieden de vier artikelen weinig aanknopingspunten voor meningsverschillen. Ze zijn daarvoor te vrijblijvend, te abstract (ondanks de pogingen om ze met voorbeelden uit de bestaande literatuur te verlevendigen) en ook te weinig verrassend. Dat laatste is de verdienste van de schrijvers zelf. In de loop van de jaren zijn hun denkbeelden in de volkskunde gemeengoed geworden en het zal moeilijk zijn nog iemand te vinden, behalve dan natuurlijk Leopold Schmidt, die bereid is ze te bestrijden. Je kunt je afvragen of dat benijdenswaardig is. De Tübingers ontlenen hun betekenis in de naoorlogse volkskunde niet zozeer aan hun politieke standpunten, waaraan ze naar mijn mening vaak ten onrechte opgehangen zijn, als wel aan hun zindelijke, relativerende en intelligente manier van denken. Dat geldt van deze vier in het bijzonder voor Bausinger. Wie in de wetenschap een dergelijke functie heeft, heeft evenwel gezaghebbende tegenstanders nodig. Bij het schrijven van deze bundel waren die kennelijk niet te vinden. We zouden ons daarover verheugd moeten tonen, als het niet te mooi leek om waar te zijn. - J.J. Voskuil.

Bedal, Konrad. *Ländliche Ständerbauten des 15. bis 17. Jahrhunderts in Holstein und im südlichen Schleswig.* Neumünster 1977, Karl Wachholtz Verlag. (Studien zur Volkskunde und Kulturgeschichte Schleswig-Holsteins, hrsg. von Seminar für Volkskunde der Christian-Albrechts-Universität Kiel 1). 424 p., ruim 300 tek., 60 foto's, 27 tab.; f 93,50; ISBN 3-529-02450-3.

Uitgangspunt van het onderzoek was een inventarisatie van de landelijke bouwwerken van vóór 1850 in een aantal districten van Sleeswijk-Holstein. Van deze gebouwen werden er door de schrijver ruim honderd nauwkeurig opgemeten, terwijl van de oudste bovendien de ouderdom van het houtwerk dendrochronologisch werd bepaald. Ter vergelijking betrok hij vervolgens ook huizen met gebintconstructies uit de rest van Sleeswijk-Holstein in het onderzoek en maakte hij tevens gebruik van door andere onderzoekers en instanties verzamelde gegevens. Zijn boek bevat in hoofdzaak een minutieuze beschrijving van de bouwkundige details in dit bijeengebrachte materiaal, geordend naar de verschillende onderdelen, met achterin een beknopte beschrijving van de 115 opgemeten boerderijen en schuren en de 9 klokkestoelen. Daarnaast gaat de schrijver na welke technische ontwikkelingen zich in de door hem behandelde periode hebben voorgedaan en plaatst hij die (heel summier) tegen de achtergrond van de sociale en economische omstandigheden in het door hem onderzochte gebied, waarbij in het bijzonder de tegenstelling tussen de grootgrondbezitters in het oosten en de zelfstandige boeren in het westen opvalt. - J.J.V.

Beitl, Klaus. *Landmöbel. Zeugnisse alter Handwerkskunst.* Salzburg 1976, Residenz Verlag 157 p., 48 ill.; f 46,15; ISBN 3-7017-0162-8.

In chronologische volgorde heeft Beitl afbeeldingen van boerenmeubels uit het bezit van het Oostenrijks museum voor volkskunde gerangschikt. Elke afbeelding is voorzien van een beschrijving en nadere bijzonderheden over de geschiedenis en het gebruik. De meubels dateren uit de periode 1550-1850. In de inleiding wordt een korte schets gegeven van de ontwikkeling van de belangstelling voor boerenmeubels (p. 5-10), voor de geschiedenis van de verschillende soorten meubels (13-23), hun sociale functie (waarbij in het bijzonder de versiering van belang is) en de karakteristieke eigenaardigheden van de meubels in Zuid-Duitsland en Oostenrijk. - J.J.S.

Betz, Felicitas. *Märchen als Schlüssel zur Welt. Eine Auswahl für Kinder im Vorschulalter. Handreichung für Erzieher.* Lahr 1977, E. Kaufmann. 108 p.; DM 10,80; ISBN 3-7806-0316-0.

Betz acht het sprookje van groot nut voor kinderen tussen de vier en zeven jaar omdat het door zijn beeldende taal hun gevoelsleven activeert en daardoor kan dienen als tegenwicht tegen de huidige, sterk rationeel gerichte vorming van het kind. Met dit boekje heeft zij de onderwijzers een handleiding willen bieden bij het vertellen van sprookjes. Het bevat twaalf sprookjes, ieder voorzien van een commentaar waarin zij achtereenvolgens nagaat in welke toon het sprookje moet worden voorgedragen, wat de betekenis is van de beelden die in het sprookje voorkomen en hoe de kinderen hier begrip voor moet worden bijgebracht, voorts hoe de kinderen volgens haar ervaring reageren op de sprookjes, welke moraal de sprookjes bevatten en tenslotte welke symboliek er in verborgen ligt. - A. J. Dekker.

Bing, Valentyn en [J.] Braet von Ueberfeldt. *Nederlandsche kleederdragten naar de natuur geteekend door - Costumes des Pays-Bas, dessinés d'après nature par -.* Zutphen 1978, Uitgeverij Terra. 138 p., f 130,-; ISBN 90-6255-011-8.

In 1857 werd een serie litho's uitgegeven naar de aquarellen van de schilders Valentyn Bing en Braet von Ueberfeldt, leerlingen van Kruseman. Hoewel ze gerekend kunnen tekortkomingen (een ingekleurde litho kan de kleuren van de aquarel niet evenaren en klederdrachten toch ook duidelijke documentaire bedoelingen gehad. Ondanks de tekortkomingen (een ingekleurde litho kan de kleuren van de aquarel niet evenaren en bij het overbrengen op steen werden fouten gemaakt) is deze uitgave voor de bestudering van de klederdrachten van de negentiende eeuw een unieke bron geweest. Diezelfde tekortkomingen kleefden aan de fotomechanische herdruk van 1976. Met de in deze uitgave toegepaste druktechnieken is men in staat de aquarellen wel te reproduceren. Deze uitgave is daar een mooi voorbeeld van. Naast de reproducties van de aquarellen bevat deze uitgave bovendien een aantal voorstudies. De volgorde van de platen wijkt af van die van de oorspronkelijke uitgaven: de platen zijn nu per provincie geordend. De afdeling 'Zeden en gebruiken' uit de oorspronkelijke uitgave is dit keer niet herdrukt. De Franse tekst bij de platen is gemoderniseerd, maar de Duitse en de Engelse waarover in de inleiding gesproken wordt, heb ik niet kunnen vinden. - J.J.S.

Braet von Ueberfeldt, [J.] Zie: **Bing, Valentyn en [J.] Braet von Ueberfeldt.**

Brandts Buys, L. Zie: **Schilstra, J.J., L. Brandts Buys en C. de Jong.**

Denis, Marie-Noële, et Marie-Claude Groshens. *Alsace.* [Nancy] 1978, Berger-Levrault. (L'architecture rurale française. Corpus des genres, des types et des variantes. Collection dirigée par Jean Cuisenier). 291 p., 4 krt., talrijke foto's, plattegronden, doorsneden, aanzichten, enz.); Fr.fr. 186,92; ISBN 2-7013-0174-2.

Dit boek heeft, met enkele accentverschillen zoals wat meer aandacht voor de historische achtergrond, dezelfde opzet als de beide vorige delen uit deze reeks, van de hand van Henri Raulin, die elders in dit nummer worden aangekondigd. - J.J.V.

Dinzelbacher, Peter. *Judastraditionen.* Wien 1977, Selbstverlag des Österreichischen Museums für Volkskunde. (Raabser Märchen-Reihe 2). 100 p., 8 ill.

Over Judas zijn wel veel theologische studies verschenen, maar een recente iconografische of volkskundige monografie ontbrak. In deze leemte wil Dinzelbacher met zijn boekje voorzien. Het gaat hem niet om de (al dan niet) historische Judas, maar om het beeld van Judas, om de houding tegenover de Judasfiguur en de uitdrukking daarvan in de taal, de literatuur, de beeldende kunst, het toneel en de gebruiken. Het verzamelen en combineren van gegevens uit deze verschillende sferen is naar zijn mening karakteristiek voor de volkskunde. Daarbij heeft hij niet gestreefd naar een volledige documentatie, maar aan de hand van een beperkt aantal voorbeelden wil hij alleen het typische en algemene in de voorstelling van Judas schetsen. Hoe hij kan garanderen dat de door hem gekozen voorbeelden inderdaad dit algemene beeld weergeven geeft hij niet aan. Hij kiest zijn bronnen uit alle perioden van de geschiedenis van Europa, met een zekere oververtegenwoordiging van de middeleeuwen, ingevolge zijn specialisatie en omdat hij meent dat het beeld van Judas in deze tijd zijn vaste vorm krijgt. Drie vragen richten het

onderzoek: welke functie had de preoccupatie met Judas voor de samenleving, hoe werd hij gekarakteriseerd en in hoeverre veranderde dit beeld. Voorafgaand aan de behandeling van zijn materiaal geeft hij een samenvatting van de plaatsen in de bijbel waarin Judas genoemd wordt. Een eerste aanwijzing voor de houding tegenover Judas biedt de taal. Het verbaast niet dat 'Judas' in vele talen een algemene aanduiding voor 'verrader' is. Ook wordt zijn naam gebruikt in werkwoorden (bv. het nederlandse 'judassen', d.w.z. 'plagen') en in samengestelde woorden (bv. een 'judaswinter': een aanvankelijk zachte maar later strenge winter). Uit andere voorbeelden, en ook uit pseudo-etymologieën van zijn naam, komt naar voren dat hij geassocieerd wordt met verraad, de duivel en slechtheid in het algemeen.

Over Judas in de literatuur bestaan enkele studies zodat Dinzeltbacher alleen hoeft samen te vatten. Uit de twaalfde eeuw stammen de oudst bekende handschriften van de legende rond zijn persoon, de Vita Judae. Door opname in de Legenda Aurea (ca. 1270) wordt deze legende, die ook handelt over de boosaardige voorgeschiedenis van Judas, zonder wezenlijke veranderingen over Europa verspreid, en vertaald in de volkstalen.

Wanneer in de zeventiende en achttiende eeuw de aandacht voor de psychologie steeds groter wordt, treedt ook een verandering op in de waardering van Judas: men is er nu niet op uit hem te veroordelen, maar om hem te begrijpen. Voorbeelden van deze tendens in romans en toneelstukken uit de twintigste eeuw voegt Dinzeltbacher toe aan die genoemd in de bestaande literatuur. De invloed van Joodse tradities rond Judas, die een heel ander beeld van hem geven, is niet aantoonbaar. Omdat er nog geen bevredigende iconografische studie is over Judas probeert Dinzeltbacher zelf enkele hoofdlijnen aan te geven. Tot in de veertiende eeuw verschilt Judas, herkenbaar door zijn geïsoleerde positie op afbeeldingen, wat zijn gezicht betreft niet van de andere apostelen, maar daarna krijgt hij steeds meer een lelijk en boosaardig uiterlijk. In de late middeleeuwen ontstaan ook enkele vaste herkenningspunten: de kleuren geel voor zijn kleding en rood voor zijn haar, en de geldbuidel. De belangrijkste toevoeging uit later tijd is de uitbeelding, in gezichtsuitdrukking en lichaamshouding, van de innerlijke spanningen in Judas. Aan het slot van dit hoofdstuk wijst Dinzeltbacher op de overeenkomst tussen het beeld van Judas en dat van minderheden. Opmerkelijk is dat de iconografie niet overeenstemt met de voorstelling van Judas in de schriftelijke bronnen. Die overeenkomst, wat betreft kleding, attributen en gedrag, is er wel met de Judasfiguur in het toneel. Voortbordurend op de gegevens uit de bijbel begaaf hij daar vele wandaden, waarbij vooral zijn hebzucht als drijfveer wordt aangevoerd. Een studie over de volksgebruiken geassocieerd met Judas ontbreekt. Dinzeltbacher wil daartoe een eerste aanzet geven met een korte bespreking van het judasjagen en het verbranden van de judaspop. Het eerste gebruik, al bekend uit de dertiende eeuw, bestaat uit het met veel lawaai beschimpen van Judas in de kerk, of het achternazitten en molesteren van iemand verkleed als Judas. Locale varianten van deze gebruiken doen Dinzeltbacher vermoeden dat hier sprake is van de kerstening van oorspronkelijk heidense gebruiken.

Gebruik makend van alle soorten bronnen worden in aparte hoofdstukken de thema's van de dood van Judas en van zijn verblijf in de hel behandeld. Medelijden met Judas, het excuseren of begrijpelijk maken van zijn daad, ziet Dinzeltbacher vooral in de tijd van de Verlichting. Uit het betreffende hoofdstuk komt echter naar voren dat deze houding al een zeer lange geschiedenis heeft. Vanzelfsprekend wordt Judas waar dat nodig is op één lijn geplaatst met allerlei slechte figuren uit de bijbel, mythologie of geschiedenis, in het bijzonder met de duivel, en gecontrasteerd met bv. Mozes, Job en

vooral Jezus. Over de betrekkingen tussen het beeld van Judas en dat van de Joden is Dinzeltbacher erg kort en voorzichtig. Er zijn z.i. niet zoveel bronnen waarin zij in één adem genoemd worden; maar ze zijn er wel. Het is jammer dat hij daar juist in verband met zijn vraag naar de functie van de aandacht voor Judas niet dieper op in is gegaan.

In de laatste twee hoofdstukken vat hij zijn bevindingen samen en beantwoordt hij de gestelde vragen. De aandacht voor Judas heeft allereerst een pedagogische functie: getoond wordt, vooral in de schilderijen van zijn lot in de hel, hoe het iemand vergaat die God voor de duivel verruult. Ook kunnen door vergelijking met Judas bepaalde goede of slechte gedragingen onderstreept worden. Ten derde wijst Dinzeltbacher op de functie van Judas als zondebok par excellence, waarop agressie kan worden afge-reageerd; in een redenering vanuit psychoanalytisch gezichtspunt tracht hij de herkomst van deze agressie aan te wijzen. De belangrijkste elementen in de voorstelling van Judas kwamen hierboven al naar voren; hun gemeenschappelijke noemer is de uitbeelding van een zondebok. De disharmonie tussen de verschillende soorten bronnen is opmerkelijk. Ook de ontwikkeling in de voorstellingen van Judas verschilt. In de iconografie volgen isolering, karakterisering en psychologisering elkaar op. Deze laatste tendens wordt ook in de literatuur gevonden. Daar staat tegenover dat de Vita vanaf de twaalfde tot in de negentiende eeuw vrijwel onveranderd wordt overgeleverd. Deze continuïteit ziet Dinzeltbacher ook in de volksgebruiken. Bij gebrek aan voldoende materiaal valt over een mogelijke ontwikkeling in het taalgebruik in verband met Judas nog niets te zeggen. Ook het aanwijzen van een ontwikkeling in de onderscheiden functies van de aandacht voor Judas is niet mogelijk: ondanks verschillen in de voorstelling van Judas naar plaats, tijd en genre, blijft deze, zo luidt de conclusie van Dinzeltbacher, vrijwel constant. - J.H.

Dömötör, Tekla. *János Honti - Leben und Werk.* Helsinki 1978, Academia Scientiarum Fennica. (FF Communications 221). 84 p., 1 foto; Fmk 45,-; ISBN 951-41-0322-X.

Dömötör schetst leven en werk van János Honti (1910-1945) met wie zij en haar man lange tijd persoonlijk bevriend zijn geweest. Naast de eigen herinneringen heeft zij verder de mededelingen van familieleden en vrienden van Honti in deze levensschets kunnen verwerken. Er is een beknopte bibliografie van Honti's werk en van werk over hem aan toegevoegd. - A.J. Dekker.

Dürkop, Gabriele. *Die Karnevalvereine der Stadt Kassel. Eine ethnosociologische und sozialpsychologische Studie zur Phänomenologie und Analyse des Vereinskarnevals.* (Marburger Studien zur vergleichenden Ethnosociologie 8). Marburg 1977, Marburger Studienkreis für Europäische Ethnosociologie E.V. 235 p.; DM 18,-.

Deze studie gaat over de acht carnavalsverenigingen in Kassel, over hun leden en het door hen georganiseerde carnaval. Het eerste gedeelte bevat overzichten van het volkskundig onderzoek naar het carnaval (p. 5-22), van volkskundige en sociologische studies betreffende het verschijnsel vereniging (23-47) en een historische schets van het carnaval in Kassel (48-86). Het belangrijkste deel van de studie is gewijd aan de beschrijving, analyse en interpretatie van het huidige carnaval. Dürkop beschrijft eerst de organisatie van de carnavalsverenigingen, waarvan er zeven na 1945 zijn opgericht, hun symbolen, emblemen en decoratiesystemen (87-103) en bepaalt vervolgens leeftijd,

geslacht, burgerlijke staat, godsdienst, beroep en schoolopleiding van de leden van de verenigingen, en het jaar waarin zij lid zijn geworden. Daaruit blijkt dat de mannen tussen de 35 en 45 jaar de grootste en invloedrijkste groep vormen, dat de meeste leden alleen lagere school hebben en dat arbeiders en bank- en winkelpersoneel het meest vertegenwoordigd zijn. De geweldige toename van het ledenaantal na 1966 verklaart zij uit de economische crisis die in deze jaren al merkbaar wordt en speciaal het gebied rond Kassel treft: de hierdoor ontstane angstgevoelens versterken de behoefte om zich aaneen te sluiten (104-124). De doelstelling van de verenigingen is in de eerste plaats het bevorderen van sociaal contact onder de leden. Daarnaast werd aanvankelijk het instandhouden van de traditie als meer algemeen, maatschappelijk nuttig doel aangegeven. De laatste jaren wordt meer gezegd dat men zijn medemens wat wil opvrolijken (124-131). Van de activiteiten van de verenigingen worden de zitting en de redevoeringen het uitvoerigst behandeld. T.a.v. de zitting is het opvallend met welk een fanatisme men zich aan het programma houdt. Alles moet volgens schema en op de minuut precies verlopen, nog erger dan in het gewone leven. Dürkop verklaart dit gedrag uit de over het algemeen lage maatschappelijke positie van de organisatoren: door de gangbare maatschappelijke normen rigoreus toe te passen verzekeren zij zich van de waardering van hun omgeving, die hen in het dagelijks leven niet ten deel valt. De redevoeringen, de buuts, dragen een uiterst conservatief karakter. Wat enigszins van het normale afwijkt, krijgt de volle laag. Opmerkelijk vaak wordt het thema huwelijk en de verhouding tussen de echtgenoten aangesneden. Volgens Dürkop weerspiegelt zich hierin de typische huwelijksproblematiek van de belangrijkste groep leden, de mensen van middelbare leeftijd, sociaal-economisch behorend tot de lagere regionen van de maatschappij, voor wie het huwelijk niet gebracht heeft wat men ervan verwachtte, terwijl het in deze levensfase tevens aan functie heeft ingeboet: het nest is gebouwd en ingericht, de jongen zijn groot geworden. Bovendien staan de mannen van deze groep ook binnen het gezin weinig in aanzien (131-206).

De functie van het carnaval voor de betrokkenen kan individueel sterk verschillend zijn. Sociaal-psychologisch gezien biedt het carnaval de mensen enerzijds geborgenheid, anderzijds gelegenheid zich te ontplooien en door middel van hun activiteiten enig prestige te verwerven. Zij zelf zijn algemeen van mening dat het carnaval hen compensatie biedt voor de minder aangename kanten van het leven. Het functioneert als middel tot handhaving van de bestaande toestand. - A.J. Dekker.

Egberts, H.Th. *Millingen aan de Rijn van 1900 tot 1950*. Met pentekeningen van W.C. Huisman. Millingen a.d. Rijn 1978, Heemkundekring 'De Duffelt'. (Heemstudies 11). 288 p., 45 tek., 8 krt.; f 12,75.

Herinneringen van een geboren en getogen Millinger aan o.m. zijn jeugdijaren, het kappersvak (met de veranderingen in haardracht), het dagelijks leven (dagindeling, huishouden, slacht), kerkelijk leven (de eerste kerkgang, gebruiken bij huwelijk en dood, carnaval, vasten), de schutterijen en de kermis, de beide wereldoorlogen, vrijetijdsbesteding, het vijftig-jarig bestaan van de schutterij. - M.v.Z.

Ergebnisse der Sprichwörterforschung. Herausgegeben von Wolfgang Mieder. Bern 1978, Peter Lang. 255 p.; ca. f 100,-; ISBN 3-261-02935-8.

Deze bundel bevat elf duitstalige artikelen uit de periode 1956-1975. Bij de keuze is er naar gestreefd om de verschillende richtingen in het spreekwoordonderzoek vertegen-

woordigd te laten zijn. Het gaat om de volgende artikelen: *Mathilde Hain*, *Das Sprichwort* (1963); *Wolfgang Schmidt-Hidding*, *Sprichwörtliche Redensarten. Abgrenzungen-Aufgaben der Forschung* (1956); *Wilhelm Weizsäcker*, *Rechtssprichwörter als Ausdrucksformen des Rechts* (1956); *Lutz Röhrich*, *Sprichwörtliche Redensarten in bildlichen Zeugnissen* (1959); *Friedrich Ohly*, *Das Sprichwort im Leben eines Dorfes* (1960); *Lutz Röhrich*, *Sprichwörtliche Redensarten aus Volkserzählungen* (1960); *Gerda Grober-Glück*, *Zur Verbreitung von Redensarten und Vorstellungen des Volksglaubens nach den Sammlungen des Atlas der deutschen Volkskunde* (1962); *Matti Kuusi*, *Ein Vorschlag für die Terminologie der parömiologischen Strukturanalyse* (1966); *Wolfgang Mieder*, *Das Sprichwort und die deutsche Literatur* (1972); *Gerhard Müller-Schwefe*, *Sprichwörter als Uebersetzungsproblem. Zum Beispiel in Shakespeares 'Romeo und Juliet'* (1972); *Wolfgang Mieder*, *Sprichwörter im modernen Sprachgebrauch* (1975). Verder bevat de bundel een bibliografie van 306 Duits-, engels- en Franstalige boeken en artikelen, verschenen tussen ca. 1955 en 1975. - A.J. Dekker.

Gebhard, Torsten. *Alte Bauernhäuser. Von den Halligen bis zu den Alpen*. München 1977, Verlag Georg D.W. Callwey. 195 p., 348 foto's en tek.; f 83,50; ISBN 3-7667-03870.

In vier hoofdstukken (Noord-, Midden- en Zuid-Duitsland en de Alpen) geeft Gebhard een overzicht van de belangrijkste boerderijtypen in het Duitstalige gebied, met bibliografie en met een inleiding waarin hij heel in het algemeen wijst op de invloed van de economische, sociale en vooral de natuurlijke omstandigheden op de boerderijbouw en op de problemen waarvoor de onderzoeker gesteld wordt. Voor de specialist is de tekst te oppervlakkig. Voor de leek lijkt hij me te ondoorzichtig, ondanks de op zichzelf verdienstelijke poging om de beschrijvingen zo helder mogelijk te houden en vaktermen te vermijden of te verduidelijken. Daarvoor zie ik drie oorzaken. Het boek wil te veel geven in te weinig bladzijden. Bij de bespreking van de verschillende typen gaat de schrijver niet uit van een centraal probleem, maar beperkt hij zich tot een inventarisatie van de belangrijkste bouwhistorische en bouwtechnische aspecten waardoor de tekst uiteenvalt in vele tientallen lossamenhangende fragmenten. Om de problemen die met deze bouwkundige aspecten samenhangen te verduidelijken, hadden de overigens prachtige foto's die 120 van de 165 voor het eigenlijke boek bestemde bladzijden in beslag nemen, vervangen moeten worden door plattegronden, doorsneden en tekeningen van constructieve details, waarvan er nu veel te weinig zijn opgenomen. Mijn bezwaar was dan gebleven dat het te eenzijdig is. Ondanks de inleiding doet Gebhard geen moeite om de ontwikkeling binnen de verschillende huistypen en de onderlinge verschillen in verband te brengen met andere dan technische overwegingen. Had hij dat wel gedaan, of tenminste geëist dat de technische problemen te volgen waren geweest voor een niet ter zake kundig publiek, dan had hij dat publiek een betere dienst bewezen. Zijn boek is echter een van die vele boeken die niet voor mensen zijn geschreven maar voor een uitgever, onder de vlag van de popularisatie. - J.J.V.

Gerritse, Peter. *Het kleine 'derp' en de grote zee. Het zilte leven van Engel Zwart*. Hensbroek 1977, Martin Lammes. 111 p., ca. 45 tek.; f 29,50.

Ter gelegenheid van het 1000-jarig bestaan van Egmond aan Zee is dit boek met herinneringen van oud-zeelieden uitgegeven. Gerritse heeft zich voornamelijk gebaseerd op deels mondelinge, deels schriftelijke vissersvertellingen van de inmiddels overleden Engel Zwart. - J.J.-v.P.

Groshens, Marie-Claude. Zie: **Denis, Marie-Noële, et Marie-Claude Groshens.**

Haan, Tjaard W.R. de. *Nederlandse volkssprookjes.* Utrecht 1977, Uitgeverij Het Spectrum. 246 p.; 56 ill.; f 5,-; ISBN 90-274-0920-X.

Dit boekje is de gewijzigde en vermeerderde herdruk van de uitgave van 1966. Het bevat 66 verhalen waaronder 22 nieuwe. In de inleiding bespreekt De Haan zijn bronnen en schetst hij de opkomst van de belangstelling voor het Nederlandse volksverhaal. Achterin vermeldt hij bij elk verhaal de bron, de verteller, het Ath-nummer en geeft hij waar mogelijk in kort bestek aan wat er in de literatuur over gezegd wordt. - J.J.S.

Haddinga, Johann. *Das Buch vom ostfriesischen Tee.* Leer 1977, Verlag Schuster. 178 p., 51 ill.; f 39,60.

Na een schets van het ontstaan van het theedrinken in Oostfriesland (Duitsland) bespreekt Haddinga het lokale theegebruik in een breed perspectief: behalve de hele entourage van het theedrinken, inclusief de - veelal luxueuze - gebruiksvoorwerpen erbij en de ideeën over thee komen ook liedjes, rijmpjes, anecdoten en verhalen over thee aan de orde. Een register en een uitvoerige literatuuropgave besluiten het boek. - J.J.-v.P.

Henisch, Bridget Ann. *Fast and feast. Food in medieval society.* University Park/London 1976, The Pennsylvania State University. 279 p., 45 ill.; f 55,-.

Op grond van een zeer grote verzameling bronnen uit de dertiende tot en met de vijftiende eeuw (overgeleverde recepten, huishoudrekeningen, kronieken, romans, preken e.d.) reconstrueert Henisch de middeleeuwse voeding in Engeland. Ze stelt zich daarbij ten doel de houding van de middeleeuwse mens tegenover de verschillende voedingsaspecten te vinden. Behandeld worden: het aantal en het karakter van de dagelijkse maaltijden, het vasten, de feestmaaltijden, de positie en het werk van de kok, de keuken, de houding tegenover de verschillende voedingsmiddelen en hun bereiding, het dekken van de tafel en de tafelmanieren. - J.J.-v.P.

Herbert, J. Zie: **Woertman, D.W. en J. Herbert.**

Hofman, Jack, Wim Terwisscha van Scheltinga en Frank van Vree. *Plan Oost van grasland tot renovatiebuurt; een geschiedenis van de Oosterparkwijk van 1917 tot 1977.* Groningen 1977, Projectgroep Oosterparkwijk. 72 p. 15 ill.

Dit boekje is gebaseerd op het rapport uit 1977: *Sociale geschiedenis van een Groningse arbeiderswijk. De Oosterparkwijk 1919-1975.* Het werd gemaakt door studenten in de geschiedenis. De gegevens zijn afkomstig uit het gemeentearchief, adresboeken van Groningen, de woningkartotheek en van woningbouwverenigingen maar ook uit 19 gesprekken met 26 bewoners. De meeste aandacht wordt besteed aan de sociaal-economische en politieke geschiedenis van de wijk. Het grotere rapport is te bestellen bij het secretariaat van de projectgroep Oosterparkwijk, Tuinbouwstraat 97 te Groningen postgiro 25.93.036 en kost incl. porto f 4,-. J.J.S.

Huizen. Hoo 't vroger was. Huizen [1977], Visser drukkers-boekverkopers. 118 p., 63 foto's.

Doel van de uit acht vaste medewerkers bestaande Huizer Dialect Werkgroep was van meet af aan het vastleggen van het oude dorpsdialect dat aan het verdwijnen is. Hiertoe verzamelde men Huizer woorden, bijzonderheden over de uitspraak, woordvormen en grammatica en ontwierp men een spelling die recht deed aan de Huizer klanken. Toen men ook beschrijvingen wilde gaan geven van plaatselijke ambachten, gewoonten en gebruiken die aan het verdwijnen waren of al verdwenen zijn, kon deze in het plaatselijk dialect geschreven bundel ontstaan met hoofdstukken over de kleding, de visserij, de mandenmakerij, het boerenbedrijf, de naamgeving, het volksgeloof e.d. - J.J.-v.P.

Jason, Heda. *Ethnopoetry. Form, Content, Function.* Bonn 1977, Linguistica Biblica Bonn. (Forum Theologiae Linguisticae 11). 316 p., 12 tab. en graf.; \$ 7,95; ISBN 3-87797-021-4.

Dit boek bevat een systematisch geordende inventarisatie van de verschillende genres, vormen, inhoudselementen en functies van de volksletterkunde in Europa, het Midden-Oosten en India. Jason onderscheidt in het hoofdstuk over het genre (p. 3-55) realistische, fabuleuze en symbolische genres, al naar gelang de toonzetting, d.w.z. de relatie van de mens tegenover de werkelijkheid. Deze indeling berust niet op een in de werkelijkheid bestaand genresysteem, maar is een bedenksel van de onderzoekster om enige orde in de veelheid van genres te scheppen. In de realistische genres staan de verhoudingen tussen de mensen onderling centraal zonder dat bovennatuurlijke elementen hierop hun invloed doen gelden. In deze groep treft men o.a. aan: het heldenepos, de ballade en de anecdote over bedriegers, dwazen en geestelijken. Tot de fabuleuze groep behoren o.a. sage, sprookje, mythe en legende. De symbolische groep bevat genres als spreekwoord, raadsel, parabel, mop en leugenverhaal. Alle genres van deze drie groepen (in totaal ca. vijftig) worden achtereenvolgens in het kort beschreven. Ook de talrijke vormaspecten (59-99), inhoudselementen (103-245) en functies (249-269) van de volksletterkunde worden, nadat ze zeer verfijnd zijn onderverdeeld, in summiere en tamelijk generaliserende bewoordingen gekarakteriseerd. De inhoud b.v. deelt Jason in in mensen, dieren, voorwerpen, ruimte, tijd en symboliek. Van de mensen behandelt ze dan o.a. de volgende aspecten: hun oorsprong, leeftijd, geslacht, gedrag, uiterlijk, kleding, gedaanteverwisselingen, hun voorkomen in de drie genre-groepen en hun realistische, fabuleuze, respectievelijk symbolische karakter. Hetzelfde gebeurt met de dieren en voorwerpen.

Wat Jason over al deze zaken zegt is doorgaans weinig belangwekkend. Wanneer b.v. de grootte van de voorwerpen in de volksletterkunde ter sprake komt (170-171) vernemen we dat deze voorwerpen in het algemeen dezelfde grootte hebben als in werkelijkheid. Wanneer de grootte nader wordt aangegeven, dan niet in precieze maten maar met maataanduidingen als 'lang', 'klein' enz. En als dat gebeurt heeft dat (volgens Jason) *altijd* een speciale bedoeling. Tenslotte wordt nog meegedeeld dat in twee genres bijzonder grote voorwerpen voorkomen: in het epos en in het sterke verhaal. Mededelingen van soortgelijke aard vullen het grootste deel van het boek. - A.J. Dekker.

Jong, C. de. Zie: **Schilstra J.J., Brandts Buys L., en C. de Jong.**

Jong, M.C. de. *Poppen + mode; 18e eeuw tot heden*. Den Haag 1978, Nederlands Kostuummuseum. 47 p., foto's; f 8,50.

In chronologische volgorde zijn in deze publicatie vijfendertig poppen afgebeeld, de oudste uit het tweede kwart van de achttiende eeuw, de jongste uit 1974, en voorzien van een nauwkeurige beschrijving. In de inleiding wordt een beknopte geschiedenis van de pop gegeven. De lezer wordt daarbij opmerkzaam gemaakt op het feit dat tot in de achttiende eeuw het moeilijk was onderscheid te maken tussen de speelpop en de modepop. De laatste is een product om een nieuwe mode te introduceren en verdween met de komst van de modeprent. In de negentiende eeuw is de mode van de volwassenen bij de poppen nog duidelijk te volgen. Pas in de twintigste eeuw krijgen de poppen kinderklaren. Na de Tweede Wereldoorlog vindt men daarnaast weer als volwassenen geklede poppen. Dit boekje is samengesteld ter begeleiding van de tentoonstelling 'Poppen + mode' die gehouden werd in het Nederlands Kostuummuseum in 1978.

- J.J.S.

Joode, Ton de. *Folklore in het dagelijks leven. Gewoonten en gebruiken in de lage landen*. Alphen a/d Rijn 1977, Sijthoff. 128 p., 170 afb.; f 24,50; ISBN 90-218-23691.

Titel en ondertitel van dit boek wekken de indruk dat hier een (zoveelste) overzicht gegeven wordt van jaarkring, levenskring, volksgeloof, volksgeneeskunde, enz. Niets is minder waar: De Joode gaat slechts zeer oppervlakkig in op het voorkomen van volksgeloof in bovengenoemde onderwerpen. - M.v.Z.

Kleinschmidt, Wolfgang. *Der Wandel des Festlebens bei Arbeitern und Landwirten im 20. Jahrhundert. Eine empirische Untersuchung in zwei unterschiedlich strukturierten Gemeinden der Westpfalz*. Meisenheim an Glan 1977, Verlag Anton Hain. (Kultureller Wandel, hrsg. von Rüdiger Schott und Günter Wiegelmann 4). VI, 168 p., 12 grafische voorstellingen, 9 tab.; DM 48,-; ISBN 3-445-01453-1.

Het uitgangspunt van Kleinschmidt en de nauwgezetheid waarmee hij zijn bronnen kiest zijn veelbelovend. Hij wil weten wat er in deze eeuw in de feestviering veranderd is en of die veranderingen in een arbeidersdorp net zo verlopen zijn als in een boerendorp. Daarvoor heeft hij aan 45 gezinnen in twee dicht bij elkaar gelegen dorpen in de Pfalz, elk van ongeveer 500 inwoners en allebei overwegend protestant, dezelfde vragenlijst voorgelegd: in het arbeidersdorp (Herchweiler) aan de gezinnen van 19 arbeiders en 4 boeren, in het iets kleinere boerendorp (Selchenbach) aan 17 boeren en 5 arbeiders. Op die lijst staan vragen over ruim twintig feesten uit de levenskring, de jaarkring en uit het openbare leven. Behalve een samenvatting van de antwoorden op die vragen, geordend naar de verschillende typen van feesten, bevat het boek bovendien een overzicht van de sociaal-economische structuur van de beide dorpen, geïllustreerd met tabellen en grafieken van de frequentie van de verschillende beroepen en van de veranderingen in de aantallen paarden, runderen, varkens en geiten, die de onderlinge verschillen en de conjunctuurschommelingen weerspiegelen. In grote lijnen zijn die verschillen en schommelingen ook terug te vinden in de veranderingen in de feestviering. De crisis aan het eind van de jaren twintig en de daaropvolgende machtsovername door de nationaal-socialisten maakten in feite een eind aan het verenigingsleven en zijn mogelijk een verklaring voor de uitbreiding van de feesten binnen de familiekring. De wederopbouw na de Tweede Wereldoorlog loopt parallel met de bloei van alle soorten feesten, waarna tijdens de daaropvolgende hoogconjunctuur door een samenstel van oorzaken die

daarmee verband houden (verval van de nabuurschap, motorisering, radio en t.v.) de belangstelling voor openbare feesten terugloopt. In dat proces blijkt het boerendorp soms een fractie achter te liggen op het arbeidersdorp: in de jaren dertig en na de Tweede Wereldoorlog vinden nieuwe feesten en nieuwe gewoonten in de viering van de oude feesten wat later ingang, in de jaren zestig lijkt de teruggang bij de openbare feesten wat trager te verlopen. Vóór 1920 is dat juist omgekeerd. Voorzover de gegevens daarover een conclusie toestaan schijnen de vernieuwingen iets eerder door te dringen in het dan wat welvarender boerendorp. Opmerkelijk is overigens dat het een en het ander telkens voor het gehele dorp geldt, in het boerendorp ook voor de arbeiders, in het arbeidersdorp ook voor de boeren. Kleinschmidt leidt daaruit af dat het culturele patroon van het gehele dorp bepaald wordt door de groep die in de meerderheid is en niet in de eerste plaats door het beroep van de eenling.

Hoewel de hier beknopt samengevatte conclusies op zichzelf niet onjuist hoeven te zijn, is de bewijsvoering niet geheel overtuigend. Daarvoor zie ik een aantal redenen. De meest in het oog springende is dat Kleinschmidt voornamelijk gebruik maakt van de herinneringen van zijn zegslieden. Mijn ervaring is dat herinneringen wel gebruikt kunnen worden om veranderingen te signaleren maar dat ze te grof zijn en het verleden te veel vertekenen om ze te gebruiken voor het vastleggen van zulke marginale verschillen als waarvan in dit geval sprake is. Om dezelfde reden zou de indruk van Kleinschmidt dat de veranderingen zich voor 1920 veel geleidelijker voltrokken hebben wel eens kunnen berusten op een perspectivische vervalsing. Zijn conclusies zouden in beide gevallen betrouwbaarder zijn geweest als hij kans had gezien een ander type bron te gebruiken zoals hij dat bijvoorbeeld voor de veel overtuigender grafieken van het veebezit heeft gedaan. Een andere reden is dat het aantal zegslieden, rekening houdend met de onnauwkeurigheden van deze speciale bron, misschien niet percentueel maar wel absoluut erg klein is. Soms moet hij de herinneringen waarover hij beschikt uitpersen om er iets uit te krijgen. Een voorbeeld is zijn opmerking dat in enkele gevallen (bij de doop en bij de verjaardag) ook het huiselijke feest al op de terugtocht schijnt te zijn. Hij grondt dat op twee verschillende soorten gegevens. De ene is dat jongere echtparen in de jaren vijftig hun verjaardagen samen vierden en nu niet meer. Om hoeveel echtparen het hier gaat, vermeldt hij niet, maar gezien het aantal zegslieden kunnen dat er nooit veel geweest zijn en bovendien is het geen bewijs dat de verjaardagen in de *huiselijke* kring, als tegenstelling tot de openbare feesten waar het hier om gaat, aan belang hebben ingeboet. De andere is dat één familie geen verjaardagen meer viert. Zonder nadere informatie over de motieven of de achtergronden is dat beslist te weinig om er een zo ingrijpende verandering uit af te leiden.

Op zichzelf zijn dit geen principiële verwijten. Kleinschmidt toont zich verschillende malen bewust van de beperktheden van zijn bron. Het is duidelijk dat hij ook liever andere bronnen had gebruikt en meer mensen had geïnterviewd. Van meer principiële aard is mijn opvatting dat hij, gegeven deze beperkingen, gebaat was geweest bij een scherpere probleemstelling en een doelmatiger vergaring en ordening van gegevens. Achter zijn belangstelling voor de tegenstelling tussen arbeiders en boeren zoek ik twee vooronderstellingen. De eerste is dat verschillen in economische omstandigheden hun weerslag vinden in de snelheid waarmee twee verschillende sociale groepen op de invloeden van buiten reageren. Hij geeft daarvan verschillende voorbeelden die samen de hoofdlijn in zijn betoog vormen. Maar juist voor het registreren van deze verschillen zijn herinneringen niet gevoelig genoeg, terwijl van feesten, die in dit geval de kern van de herinneringen vormen, voornamelijk randverschijnselen zoals kosten en geschenken,

als graadmeter kunnen dienen. De tweede vooronderstelling is dat de verschillen in levensomstandigheden (arbeidsritme, afhankelijkheid van derden, oriëntatie op de buitenwereld e.d.) tot een andere wijze van feestvieren leiden. Ook daarvan geeft hij voorbeelden, maar doordat de arbeiders die hij als zegsman heeft uitgezocht nog sterke banden hebben met het platteland, gelden die gewoonlijk voor beide dorpen en zijn ze dus meer voorbeelden van een algemene tendens in de westerse beschaving dan van een duidelijke tegenstelling tussen de twee onderhavige sociale groepen. Toch zouden juist de traditionele feesten zich voor het vaststellen van dergelijke dieper ingrijpende veranderingen en de daarbij optredende faseverschillen tussen arbeiders en boeren goed lenen. Schijnbaar reageren ze trager op conjunctuurschommelingen en ze hebben voor het psychische evenwicht van mensen een wezenlijker functie dan veel andere cultuurverschijnselen, met name die welke dienen om sociale prestige te verlenen. Kleinschmidt stipt dat even aan als hij voorzichtig veronderstelt dat de teruggang van de openbare en de opbloei van de huiselijke feesten in de jaren dertig misschien verklaard kan worden uit de behoefte zich terug te trekken in de veilige beslotenheid van het gezin, maar hij merkt ook op dat het bijzonder moeilijk is om een dergelijke emotionele betekenis van feesten te meten. Wat dat laatste betreft heeft hij het zichzelf en de lezer nog moeilijker gemaakt door de feesten te groeperen in de klassieke volgorde (levenskring, jaarkring, openbare feesten) en niet een duidelijke scheiding te maken tussen feestelijkheden die zich binnen het gezin, binnen een gesloten groep en in het openbaar afspelen. Wanneer hij die veel zuiverder tegenstelling tot uitgangspunt had gekozen zou hij er bovendien gemakkelijker toe zijn gekomen om de afstand tussen zijn zegslieden te vergroten, bijvoorbeeld door een boerendorp te vergelijken met een arbeiderswijk in een industriestad en zou hij misschien ook getracht hebben om de emotionele voorkeuren van zijn zegslieden stelselmatig te noteren en in zijn indeling tot uiting te laten komen. Dat zou zijn boek meer kleur hebben gegeven en lijkt me als doel van een volgende studie belangrijker dan zijn suggestie om een gelijksoortig onderzoek nog eens maar dan voor andere cultuurverschijnselen en in een andere streek uit te voeren.

In zijn inleiding heeft Kleinschmidt kritiek op de ouderwetse benadering van het feest, waarbij men alleen belangstelling had voor de reconstructie van het totale gebeuren en voor de oorsprong. Van die ouderwetse benadering is in de verzameling en groepering van zijn gegevens zoveel terug te vinden dat we straks, als we critiekloos op deze weg doorgaan, in plaats van over een groot aantal inventarisaties van de oppervlakkige kenmerken van tradities, over de inventarisaties van de oppervlakkige kenmerken van veranderingen zullen beschikken. Gezien de ernst van zijn poging is dat zeker niet Kleinschmidts bedoeling geweest.

— J.J. Voskuil.

Kulturanalyse und Berufspraxis. Arbeitstagung der Deutschen Gesellschaft für Volkskunde in Münster vom 21.3–23.3.1977, im Auftrag der Deutschen Gesellsch.f.Volksk. hrsg.v. Dietmar Sauermann und Günter Wiegmann. Münster 1978. (Beiheft I der 'dgv-Informationen, Mitt.d.Deutschen Gesellsch.f.Volksk. e.V., Tübingen). VIII, 165 p.; DM 10,-.

De bedoelingen van de werkbijeenkomst van de DGV in Münster was om de toekomstmogelijkheden van de studenten in de volkskunde in Duitsland te bezien en zo mogelijk te vergroten door de inhoud van het vak beter af te stemmen op de praktijk. Daartoe werd voorafgaand aan de bijeenkomst, een lijst aan alle volkskundestudenten gestuurd met vragen over hun ervaringen en verwachtingen en werden inlichtingen ingewonnen bij deskundigen uit het maatschappelijk leven over de mogelijkheden. De

antwoorden vindt men in de bijlagen. Op de bijeenkomst kwamen beide groepen aan het woord, nadat eerst vertegenwoordigers van de universiteiten over hun studieprogramma hadden gesproken. Hun woorden zijn eveneens afgedrukt, voorzover ze op schrift waren gesteld. Dat men niet tot praktische besluiten kwam, omdat iedereen langs elkaar heen praatte, is niet verrassend. Het heeft ook geen zin om een en ander hier nog eens samen te vatten. Het onvermogen van de universiteiten om mensen af te leveren die bruikbaar zijn, of liever gezegd, zich nog bruikbaar kunnen voelen, is weliswaar geen typisch Duits probleem, maar de oorzaak ligt toch meer in de zotte manier waarop wij elkaar in onze beschaving bezig proberen te houden dan in de volkskunde. Voor de volkskunde zijn alleen de lezingen van Wolfgang Brückner, Dieter Kramer, H.L. Cox en Lutz Röhrich van enig belang. Ik zal me daarom tot hen beperken. Dat Brückner en Kramer het grondig met elkaar oneens zijn is langzamerhand een van de attracties van dit soort bijeenkomsten geworden. Ze hebben zich ontwikkeld tot de Koot en Bie van de volkskunde, waarbij Kramer zich van tijd tot tijd door een ander uit Tübingen laat vervangen. Brückner staat met de grootst mogelijke scepsis tegenover de bedoelingen van deze bijeenkomst. Hij ziet er de zoveelste poging in om de volkskunde een nieuw (lees: historisch-materialistisch) profiel te geven, dit keer onder het motto dat de studenten aan een betrekking moeten worden geholpen. Hij heeft zich bovendien geërgerd aan de uitnodiging waarin hij als vertegenwoordiger van de historische volkskunde is aange-merkt. Historische volkskunde bestaat volgens hem niet omdat volkskunde een historische wetenschap is. Dat daar in Tübingen, Marburg, Frankfurt en nu ook in Göttingen anders over wordt gedacht, is hem best, gedachten zijn vrij, maar de consequentie is dan wel dat ze geen volkskunde meer bedrijven. En voor de rest is hij van mening dat men er goed aan doet zich niet van zijn stuk te laten brengen door de dwaze behoefte bij de tijd te zijn. Ieder werk is actueel, als het maar wordt uitgevoerd door mensen die hun zaken kennen en zich niet laten leiden door vooringenomen ideologische drogredenen. Interessant is overigens dat hij in zijn soms wel amusante filippica zorgvuldig ruimte laat voor rechtvaardige kritiek op de traditionele volkskunde en in het bijzonder voor Bausinger (p. 5–13). Voor Kramer komen zijn woorden niettemin uit de hel. Evenmin als Brückner laat hij zich echter van zijn stuk brengen. Hij stelt met nadruk dat het noodzakelijk is een duidelijk profiel aan het vak te geven dat rekening houdt met de behoeften van de maatschappij en hij stelt voor daarbij uit te gaan van het begrip cultuursociologie. Wezenlijk voor elk onderzoek in de volkskunde is dat het bijzondere karakter van een land, streek of groep wordt gezien als het product van de economische omstandigheden en de eigendomsverhoudingen, waaraan natuurlijke omstandigheden en verkeersverbindingen nog weer eigen accenten toevoegen. Bij een dergelijke benadering krijgen cultuurverschijnselen en groeps culturen, die in de traditionele volkskunde geïsoleerd werden behandeld, de betekenis van voorbeelden. Hun geschiedenis weerspiegelt maatschappelijke processen en om die processen gaat het. Opvallend is dat hij op allerlei punten Brückner tegemoet lijkt te komen, al bestrijdt hij zijn uitspraken, in het bijzonder als hij waarschuwt tegen ideologisieren zonder feitenkennis en als hij beklemtoont dat de historische benadering in zijn opvatting gelijkwaardig is aan de behandeling van actuele problemen en voor een goed begrip daarvan ook noodzakelijk. Bovendien vindt hij dat zo'n nieuwe taakomschrijving ruim genoeg moet zijn om ook andere opvattingen dan die van het historisch-materialisme plaats te bieden (23–25). Met deze standpuntbepalingen treden Brückner en Kramer overigens ver buiten de grenzen die door de initiatiefnemers voor hen in de eerste ronde zijn getrokken. De enige sprekers die zich daar nauwgezet aan houden en niet

voortlopen op de einddiscussie zijn Cox en Röhrich. Cox, die zich in Bonn in de eerste plaats met de geografische volkskunde bezighoudt, neemt afstand van de werkwijze van de vorige generatie die de verspreiding van een cultuurverschijnsel als het resultaat van een historisch proces zag, door het accent te verleggen naar het verloop van het proces zelf in het kader van een steeds veranderende, gecompliceerde maatschappelijke ontwikkeling. (37-41). Röhrich tenslotte geeft een overzicht in 13 punten van de belangrijkste stromingen op het ogenblik in het onderzoek naar de volksliteratuur, het volksverhaal en het volkslied, waarbij hij vaststelt dat de geografisch-historische benadering en het opstellen van typologieën aan belang hebben ingeboet, doordat de aandacht is verschoven naar de psychische en sociale functie en naar de volksliteratuur (42-49).
- J.J. Voskuil.

Kungl. Gustav Adolfs Akademiens Minnesbok 1957-1972, [deel] I, utarbetad av John Tuneld. Lund 1978, Kungl. Gustav Adolfs Akademien (Klostergatan 2, Uppsala). III, 676 p.; 27 portretten; ISBN 91-85352-03-9.

Gedenboek van de tussen 1957 en 1972 overleden leden van de Zweedse Akademie, met biografische notities en bibliografieën. Onder hen: Walter Anderson, Adolf Bach, Hilding Celander, Reidar Christiansen, Sigurd Erixon, Theodor Frings en Arthur Haberlandt. - J.J.V.

Lehmann, Wingolf. *Irdentöpferei in Westfalen. 17. bis 20. Jahrhundert.* Münster 1978, Aschendorff. (Schriften der Volksk. Komm.f. Westfalen 24). 256 p., 115 foto's buiten de tekst, 11 krt., 41 tek.; DM 39,-; ISBN 3-402-05663-1.

Historische gegevens over de vervaardiging van gebruiks-aardewerk in Westfalen zijn schaars. Alleen in Lemgo vormden de pottenbakkers een eigen gilde. Van hen is een gildebrief bewaard gebleven uit 1700. Afgezien daarvan is de belangrijkste archivalische bron de ambtelijke statistiek uit het laatste kwart van de achttiende en de eerste helft van de negentiende eeuw. Daarnaast heeft Lehmann gebruik gemaakt van de resultaten van opgravingen, die onder andere door hemzelf zijn uitgevoerd, van de schaarse museumstukken waarvan die uit Lünen de belangrijkste collectie vormen en van twee vragenlijsten van de Volkskundliche Kommission Westfalen-Lippe, één over de benamingen en één met de vraag om herinneringen aan de periode na 1880. Op grond van deze gegevens geeft hij een beknopt overzicht van de ontwikkeling van de pottenbakkerij p. 12-22) en de verspreiding van de pottenbakkers in Westfalen (22-39), de natuurlijke omstandigheden, de concurrentie en de gebruikers (39-48), verkoop en export (48-56), en de productie (56-76). Het belangrijkste en ook omvangrijkste zijn een typologie van de verschillende vormen van gebruiks- en sieraardewerk, met bijzonderheden over hun gebruik en namen (76-125) en een lijst van plaatsen in Westfalen en de aangrenzende gebieden waar pottenbakkers gewoond hebben, met opgave van de vaak schaarse gegevens die over hen bekend zijn. Wie mocht verwachten dat de schrijver in zal gaan op de sociale en culturele achtergrond en op cultuurinvloeden, omdat het boek is uitgegeven door de Volkskundecommissie Westfalen-Lippe, zal teleurgesteld worden. Het is een boek voor mensen die geïnteresseerd zijn in aardewerk, dat het in een volkskundige reeks is opgenomen zal wel zijn omdat er op dit punt in Münster een traditie is ontstaan en omdat het hier gebruiksvoorwerpen betreft. In mijn ogen is het daardoor nog geen volkskunde, hoe verdienstelijk het bijeenzoeken van dit soort gegevens misschien ook is. - J.J. Voskuil.

Linker, Karl. *Stadt unter der Schellenkappe. Geschichte der Frankfurter Fastnacht.* Frankfurt a.M. [1977] Stadtparkasse Frankfurt a.M. 132 p.; 24 afb.; DM 5,-.

Linker schetst in grote lijnen de ontwikkelingen in het Frankfurter carnaval van de middeleeuwen tot in de jaren '70. - M.v.Z.

Marks, A.F. *Familie in verandering.* Assen, Amsterdam 1978, Van Gorcum. (Terreinverkenningen in de Culturele Antropologie, onder red. van H.J.M. Claessen en P. Kloos 12). 84 p.; f 12,50; ISBN 90-232-1529-X.

Onder de enigszins misleidende titel 'Familie in verandering' geeft Marks een beknopt overzicht van de verschillende verschijningsvormen van het huisgezin en van de belangrijkste theorieën daarover in de antropologische en sociologische literatuur. Hij doet dat in vier hoofdstukken, waarin hij, na een algemene inleiding, de geschiedenis van het huisgezin in de westerse cultuur schetst, een aantal voorbeelden geeft uit niet-westerse culturen, en vervolgens, telkens in een klein aantal bladzijden, de opvattingen over het huisgezin van de sociaal-darwinisten, de historisch-juridische ideeën (Bachofen, MacLennan, Morgan, Maine), de ideeën van Freud, de marxistische visie en het functionalistische gezichtspunt. (Talcott Parsons, Norman Bell en Ezra Vogel), en tot slot de ideeën van Murdock, Spiro, Gough en Adams (die de eenheid van moeder en kind als de meest universele structuur ziet) samenvat. De inleiding, die oorspronkelijk gehouden is voor aankomende studenten in de niet-westerse sociologie en vooral bedoeld zal zijn geweest om hun vooringenomen ideeën over het gezin te relativeren, kan zijn nut hebben voor mensen die met het onderwerp nog niet vertrouwd zijn, niet in het minst door de uitvoerige bibliografie aan het slot, zowel van literatuur die op Nederland betrekking heeft als van meer algemene literatuur. - J.J.V.

Matter, Max. *Wertsystem und Innovationsverhalten. Studien zur Evaluation innovationstheoretischer Ansätze durchgeführt im Lötschental/Schweiz.* Hohenschäftlarn bei München 1978, Kommissionsverlag Klaus Renner. (Kultur-antropologische Studien, hrsg.v. Rüdiger Schott und Günter Wiegelmann 3). X, 305 p., 32 afb., 13 graf., 6 tab.; ISBN 3-87673-061-2.

Ter afsluiting van zijn studie bij Arnold Niederer, aan de Universiteit van Zürich, deed Matter tussen 1971 en 1973 onderzoek naar de verspreiding van een zevental nieuwigheden (fornuis, telefoon, badkamer, vrachtauto, schrikdraad, televisie en een nieuw soort schaaap) in Kippel, een afgelegen boerendorp in het Lötschental in Zuidwest-Zwitserland. Het verslag van dit onderzoek werd in het curusjaar 1974-75 ingediend en wordt met kleine veranderingen hier afgedrukt. De belangrijkste conclusies werden al eerder gepubliceerd in de Handelingen van het negentiende Duitse Volkskundecongres in 1973, die werden uitgegeven onder de titel *Stadt-Land-Beziehungen* (zie V.B. 2,2 (1976, p. 51-52).

In het eerste deel van zijn proefschrift geeft Matter een overzicht van de belangrijkste stromingen in het onderzoek naar innovaties en van hun resultaten. Hij neemt daarvoor de samenvattingen van E.M. Rogers als uitgangspunt en vult die op enkele punten aan. Hij is van mening dat de grote rol die het onderzoek naar de verspreiding van nieuwe landbouwmethode en -gereedschappen door de landbouwsociologie in de ontwikkeling van de theorieën over innovaties heeft gespeeld, ertoe geleid heeft dat onevenredig veel aandacht is besteed aan de individuele bereidheid om iets nieuws aan te schaffen en aan de invloed daarop van de sociale status en de graad van ontwikkeling van het individu,

en te weinig aan de remmende invloed van traditionele sociale en culturele waarden. Ook in de volkskunde heeft men zich tot nu toe met die laatste factor weinig beziggehouden, hoewel men hiervoor juist van die zijde belangstelling had mogen verwachten. Matter verklaart dat uit de omstandigheid dat de theorieën over het verloop van veranderingsprocessen vooral via de geografisch volkskundigen verspreid zijn en voornamelijk afkomstig zijn van Hägerstrand. In het door Hägerstrand ontworpen model voor de verspreiding van een nieuwheid ligt het accent op de verspreiding in de ruimte vanuit één punt, met verwaarlozing van de sociaal-psychologische factoren. Dat moet de geografisch volkskundigen hebben aangesproken, omdat ze er een mogelijkheid in zagen het proces van de verspreiding van verschijnselen die ze in kaart brachten achteraf te reconstrueren. In tegenstelling tot beide genoemde richtingen en tot een richting in de antropologie die wel belangstelling toont voor sociaal-psychologische factoren maar alleen om zo snel mogelijk de tactiek te vinden om veranderingen door te voeren (bijvoorbeeld in de ontwikkelingshulp) ziet Matter het doel van het volkskundig onderzoek juist in het vaststellen van de sociale waarden die in een gemeenschap de invoering van ogenschijnlijke verbeteringen belemmeren en in het verklaren van die waarden uit de bijzondere economische, politieke en sociale omstandigheden in het verleden, toen ze nog functioneel waren.

In het tweede deel beschrijft hij eerst het dorp Kippel. Daarna geeft hij een verslag van zijn onderzoek, niet alleen van de resultaten maar ook van de mislukkingen. De resultaten zijn gegrond op een uitvoerige vragenlijst die tot doel had om het verloop van de zeven genoemde processen in het dorp te volgen, de gegevens daarover in ruimer verband te plaatsen en uit de dorpelingen de twee groepen te selecteren die het eerst en het laatst tot aanschaf waren overgegaan. Aan hen werd, na een eerste half mislukte test met alle bewoners, een lijst van 57 sociale en culturele waarden en eigenschappen voorgelegd (eerlijkheid, gezondheid, bescheidenheid, vooruitstrevendheid, enz.) met het verzoek die met punten te waarderen, en een gelijksoortige lijst met 30 waarden, met het verzoek ze op volgorde te leggen. De laatste test werd ook uitgevoerd bij zeglieden in een ander dorp en in Zürich. De uitslag laat overtuigend zien dat er een verschil is tussen de stad en het platteland en dat degenen in het dorp die het eerst tot aanschaf zijn overgegaan meer waarde hechten aan eigenschappen die men met vooruitstrevend, rationeel en individualistisch kan samenvatten, mits men daaraan geen waardeoordeel verbindt.

De opvattingen van Matter, zoals hij die in dit boek uiteenzet, komen niet uit de lucht vallen. Men vindt ze in aanzet bijvoorbeeld bij Bausinger en Niederer. Het lijkt me dan ook geen toeval dat zijn onderzoek sterke overeenkomsten vertoont met een onderzoek dat ongeveer gelijktijdig door Jeggle (een leerling van Bausinger) en Ilien werd uitgevoerd (vgl. V.B. 2,2(1976)p.49,52 en 4,1(1978)p.60-61). Dat doet aan de kwaliteit niets af. Als ik toch een kritische opmerking zou moeten maken, dan zou die betrekking hebben op de theoretische beschouwingen, die de gewone gebreken van een doctoraalscriptie vertonen. Soms heeft de lezer de indruk dat de schrijver heel langzaam het alfabet opzegt. Dat kan een zekere spanning geven, alsof men samen op weg is naar de waarheid, maar achteraf voelt men zich wat bekocht. Een enkele maal, zoals in het vierde hoofdstuk wanneer de informatietheorie te hulp wordt geroepen en in het zevende wanneer voor het ontwerpen van een communicatiemodel aansluiting wordt gezocht bij een richting in de sociologie die zich bezighoudt met beslissingen, wordt hij bovendien gedwongen de dikke woorden die men in die wetenschap pleegt te gebruiken als men de borst wil opzetten eerst tot het niveau van het alfabet terug te brengen om te

ontdekken dat er niet zo heel veel gezegd wordt. Dat laatste gevoel had ik ook na het lezen van het middenstuk waarin de geografische, demografische, sociale, economische, religieuze en culturele situatie in het dorp uitvoerig beschreven wordt, een verplicht nummer dat nog dateert uit de tijd van de sociografische dorpsmonografieën. De zin daarvan lijkt me omgekeerd evenredig aan het aantal bladzijden dat eraan wordt besteed, omdat het als verklaring voor de gekenschetste mentaliteit te oppervlakkig is. Een en ander had dus wat beknopter gekund. Gemeten aan de belangstelling die het onderzoek zelf wekt en de onopgesmukte wijze waarop verslag wordt gedaan, zijn dat echter kleine bezwaren. - J.J. Voskuil.

Mensen uit Vlagtwedde aan het woord over Vlagtwedde in vroegere tijden. [Vlagtwedde 1977]; 55 p.; ill.; f 3,-.

Herinneringen van twaalf oudere inwoners van Vlagtwedde, voornamelijk aan de tijd rond de eeuwwisseling tot de Tweede Wereldoorlog. Er is in de rangschikking van de stukjes zo veel mogelijk geprobeerd er één geheel van te maken. - J.J.S.

Mieder, Wolfgang. Zie: Röhrich, Lutz, und Wolfgang Mieder.

Mitterauer, Michael [und] Reinhard Sieder. *Vom Patriarchat zur Partnerschaft. Zum Strukturwandel der Familie.* München 1977, C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung. (Beck'sche Schwarze Reihe 158). 222 p.; f 16,28; ISBN 3-406-06758-1.

Mitterauer is hoogleraar, Sieder wetenschappelijk assistent in de economische en sociale geschiedenis aan de Universiteit van Wenen. De in dit boek opgenomen hoofdstukken zijn bewerkingen van eerder verschenen artikelen in de Beiträge zur historischen Sozialkunde. Ze geven een goed leesbaar overzicht van de veranderde inzichten over de wordingsgeschiedenis van het huidige gezin, waarbij ze in het bijzonder aandacht besteden aan de samenstelling, de omvang, en de functies van de aan het gezin voorafgaande kleinste levensgemeenschappen sinds de middeleeuwen. Hun bedoeling is te laten zien dat de opvattingen over het 'normale' gezin, die dan zouden stoelen op de situatie in het verleden, dikwijls ideologisch gekleurd zijn en toetsing aan de feiten niet verdragen. Door de huidige problemen rond jeugd, seksualiteit, ouderdom te plaatsen in het kader van een historische ontwikkeling kan de historicus er naar hun mening toe bijdragen dat ze gerelativeerd worden. - J.J.V.

Munters, Q.J. *Stijgende en dalende cultuurgoederen. De 'open' samenleving ter discussie.* Alphen aan den Rijn 1977, Uitg. Samsom. (Serie Sociologie: onderzoek/beleid/toepassing o.red.v. J. Berting, G.P.A. Braam, H. de Jager en Q.J. Munters). 140 p.; f 28,50; ISBN 90-14-02630-7.

De opvatting van Hans Naumann dat cultuurgoederen zich in de samenleving van boven naar beneden bewegen was niet volstrekt nieuw (men kan haar ruim zestig jaar eerder ook al bij Riehl aantreffen), maar ze is pas na zijn publicatie in 1922 in de volkskunde gemeengoed geworden. Ze betekende een breuk met de romantische opvattingen over de scheppingskracht van het volk, die overigens ook al eerder waren aangevochten. Ze betekende niet dat Naumann ook de ideeën over een mystiek volkskarakter prijs gaf. De scheppingskracht van de bovenlaag wortelde naar zijn mening in de primitieve cultuur van de gemeenschap. Ten aanzien van de overdracht van cultuurgoederen waren zijn ideeën echter rigoreus. Dat er ook een *stijging* van

cultuurgoederen zou kunnen plaats hebben, sloot hij uit. Hoewel men nadien, zowel in de volkskunde als in de sociologie, tot genuanceerder uitspraken is gekomen, is de overtuiging dat de neerwaartse cultuuroverdracht het wint van de opwaartse nooit verlaten. In de volkskunde is naar het verschijnsel van de neerwaartse cultuurbeweging wel enig feitelijk onderzoek gedaan, over de opwaartse beweging en de verhouding tussen beide ken ik alleen maar theoretische voorbeelden en uitspraken. In de sociologie is, volgens Munters, op deze punten vrijwel geen feitelijk onderzoek verricht. Om wat meer zekerheid te krijgen heeft hij aan de hand van twee landelijke onderzoeken naar de spreiding van een groot aantal cultuurgoederen over de verschillende welstands- en beroepsgroepen in de Nederlandse bevolking (het *Tijdschriftenlezerskring Onderzoek Nederland '67* waarbij 9200 mannen en vrouwen van 15 jaar en ouder werden ondervraagd, en het *Nationaal Onderzoek Persmedia 1972* onder 26443 mannen en vrouwen van 13 jaar en ouder) voor 58 cultuurgoederen, (onder te verdelen in duurzame gebruiksgoederen, doe-het-zelf-werkzaamheden, cosmetica, alcohol, vakantiebesteding en rookgewoonten en die dan weer opgesplitst naar gezinnen, mannen en vrouwen) de veranderingen in de spreiding over vier geconstrueerde welstandsklassen nagegaan. Zijn conclusie is, na een aantal statistische bewerkingen van de gegevens, dat sociale daling aanzienlijk frequenter voorkwam dan sociale stijging en dat de sociale spreiding in bijna alle gevallen toenam. Voor een deel laat zich dat toeschrijven aan de in die jaren gestegen welstand, met name in het geval van de duurzame gebruiksgoederen, voor een deel zal men het moeten verklaren uit veranderde opvattingen over luxe. In hoeverre de veranderingen in spreiding het gevolg zijn van cultuuroverdracht is niet aan te tonen omdat de gegevens daarvoor ontoereikend zijn: de indeling in welstandsgroepen is te grof om aan de werkelijke sociale krachtsverhoudingen recht te doen, het tijdsverschil tussen de beide onderzoeken is erg klein, de cultuurgoederen liggen grotendeels in de consumptiesfeer, over hun betekenis als statussymbool is verder niets bekend, enz. Wel kan men vermoeden, op grond van het feit dat de neerwaartse beweging de opgaande verre overtreft, dat statusoverwegingen een rol hebben gespeeld, al bewijst de grote en snelle spreiding tegelijk dat de barrières tussen de sociale groepen geringer zijn dan vroeger. Of dat betekent dat we op weg zijn naar volledig genivelleerde samenleving betwijfelt hij. De behoefte om zich te onderscheiden zal wel blijven bestaan. Ze zal zich alleen meer uiten in nuances dan in grote contrasten: 'de nuance kon wel eens de meest volmaakte uitdrukking van de open samenleving zijn.'

De betekenis van het onderzoek van Munters wordt beperkt door zijn gegevens. Van die beperktheid blijkt hij zich bij herhaling bewust. Zijn conclusie brengt ook geen correcties op de bestaande opvattingen. Het belangwekkendst zijn nog zijn opmerkingen in het laatste hoofdstuk waarin hij ingaat op mogelijke verklaringen. Hij kan daarbij echter niet steunen op een concreet onderzoek naar veranderingen in het gedrag of de opvattingen van een of meer sociale groepen. Een dergelijk onderzoek zou vanuit een volkskundig gezichtspunt waardevoller zijn geweest. - J.J.V.

Museum und Kulturgeschichte. Festschrift für Wilhelm Hansen. Hrsg. von Martha Bringemeier, Paul Pieper, Bruno Schier [und] Günter Wiegmann, in Verbindung mit dem Landesverband Lippe. Münster 1978, Aschendorff Verlag. (Schriften der Volkskommission für Westfalen 25). XVI, 415 p., talrijke ill.; ISBN 3-402-05664-X.

Aanleiding tot de samenstelling van de feestbundel van Wilhelm Hansen was zijn afscheid op 30 april 1976 van het Lippische Landesmuseum. In zijn bij die gelegenheid gehouden toespraak, die als eerste artikel in de bundel is afgedrukt, herinnert Paul

Pieper aan de brede volkskundige belangstelling van Hansen, voor hij uiteindelijk in 1952 aan het museum verbonden werd, en legt hij de nadruk op zijn grote verdiensten bij de uitbouw daarvan tot een volwaardig volkskundig museum (p. 1-8, 8 ill.). Die veelzijdigheid blijkt ook uit het brede scala van onderwerpen die hem hier worden aangeboden. Hoe geliefd hij is, kan men opmaken uit de hoge kwaliteit van veel van die artikelen en de persoonlijke opmerkingen die hen worden meegegeven. Aan de belangrijkste zal ik hierna uitvoeriger aandacht besteden, de overige kan ik alleen maar noemen. *Günther Engelbert* schrijft de geschiedenis van het Lippische Landesmuseum vanaf zijn oprichting in 1835 (9-22, 7 ill.), *Karl-Alexander Hellfaier* wijst op de betekenis van het museum en die van de Lippische Landesbibliothek als centrum van onderzoek (23-38). *Holger Rasmussen* beschrijft in het kort de geschiedenis van de Scandinavische volkskundemusea (39-46, 4 ill.), *Josef Schepers* de boerderij met bijgebouwen uit Lippe in het Westfaalse Openluchtmuseum in Detmold (47-72, 35 ill.), *Friedrich Hohenschwert* de opgravingen van de fundamenten van een middeleeuwse boerderij in Lippe (73-90, 31 ill.) en *Viktor Potter* een boerenhuis uit de Weststeiermark uit het Oostenrijkse Openluchtmuseum in Stübing bij Graz (91-116, 18 ill.). *Iván Balassa* gaat na welke iconografische bronnen voor het arbeidsgereedschap de Hongaarse onderzoeker ten dienste staan, waarbij hij zich onder meer kritisch uitlaat over de waarde van de houtsneden op kalenderbladen, een bron die ook voor ons van belang is (117-126, 12 ill.). *Hinrich Siuts* brengt verslag uit van zijn groots opgezette documentatie van landbouw- en handwerkgereedschappen uit de periode tussen 1890 en 1930 in Westfalen-Lippe en van de problemen die zich daarbij en bij de verwerking van de gegevens hebben voorgedaan. Zijn belangrijkste bronnen waren de musea en oudheidkamers, interviews, prijslijsten en leerboeken. Zijn belangrijkste (voorlopige) conclusies zijn dat de landbouwgereedschappen weliswaar veel meer regionale verschillen vertonen dan de handwerkgereedschappen, maar dat hun verspreiding zelden scherp begrensd is, en dat een documentatie als de onderhavige een goed inzicht kan geven in veranderingen in de loop van de tijd. Daarbij blijkt dat men niet in het algemeen kan spreken van behoudende en veranderingsgezinde gebieden. Zijn bedoeling is om de resultaten van zijn onderzoek per gereedschapsgroep uit te geven in de vorm van typologieën (127-134, 2 ill.). *Oskar Moser* bespreekt een ploeg uit de zuidelijke Alpen (135-144, 3 ill.). *Günter Wiegmann* zet alle bekende feiten en argumenten over de herkomst van de wadmolen nog eens op een rij. Hij stelt vast dat de theorie dat hij van Chinese afkomst is en dat Engeland of de Nederlanden bij de verspreiding in Europa in de achttiende eeuw een bemiddelende rol hebben gespeeld, ondergraven is, nu gebleken is dat hij op het eind van de zeventiende eeuw al bekend was in Oostenrijk en Silezië. Hij komt tot de slotsom dat de Jezuïeten, die juist in die streken grote invloed hadden in het bijzonder ook op de landbouw, hem van China naar Europa gebracht moeten hebben. De technische verbeteringen (het aanbrengen van tandraden en het inzetten van een bewegende zeef) stammen daarentegen wel uit het noordwesten en verbreidden zich van daaruit. Dat de rol van de Jezuïeten in de achttiende-eeuwse encyclopedieën en in de technische literatuur uit de achttiende en negentiende eeuw niet genoemd wordt, verklaart hij uit de geest van de Verlichting, die sterk anti-Jezuïetisch was en bovendien niet geneigd was om de oorsprong van uitvindingen buiten de eigen beschaving te zoeken (145-156, 5 ill.). *Gösta Berg* plaatst een aantal historische gegevens over het braakijzer bijeen, een hefboom die op het eind van de vorige en in het begin van deze eeuw in een groot deel van Europa gebruikt werd bij het kneden van het deeg van kwaliteitsproducten (in Nederland voor koek). Hij veronderstelt dat het een middeleeuwse uitvinding is,

verwant aan de vlasbraak, die op zijn laatst in de dertiende eeuw in onze omgeving zou zijn uitgevonden, en hij plaatst een vraagteken bij de veronderstelling van Feldhaus (1931) dat ze Chincees zou zijn (157-162, 6 ill.). *Gerda Schmitz* geeft bijzonderheden over afbeeldingen van de bewerking van vlas op achttiende-eeuwse glasbokalen (163-176, 12 ill.). *Karl Haidink* schrijft over verdwijnende houtbewerkers (de hooivorkmaker, de molentimmerman en de wagenmaker) in de Obersteiermark (177-196, 25 ill.). *Helmut Ottenjann* zoekt aan de hand van historische gegevens uit het noordwesten van Nedersachsen over de huishoudkast, het buffet, het kabinet en de kist een antwoord op de vraag naar de mate van invloed van het stedelijk voorbeeld op het platteland en besteedt vervolgens aandacht aan de herkomst van de meubels. Hij komt tot de slotsom dat vrijwel alle meubeltypen hun oorsprong vinden in de stad, maar dat de meubels sinds de zeventiende eeuw op het platteland vaak vervaardigd worden door eigen meubelmakers die vervolgens zelf weer concurrentie krijgen van de timmerman en zelfs van reizende meubelmakers, en op hun beurt sinds de achttiende eeuw een afzetgebied in de stad zoeken (197-216, 23 ill.). De bijdrage van *Alfred Höck* handelt over de Hessische houtdraaiers en een gildebrieff uit 1654 (217-222, 2 ill.), die van *Fritz Sagebiel* over de inventarisatie en beschrijving van een viertal tinnegieterijen in Solingen en Wuppertal in 1935 (223-232, 9 ill.). *Gerhard Spies* beschrijft de werktuigen, gereedschappen en machines van steengroeven in Braunschweig in de zestiende eeuw (233-244, 11 ill.). *Helmut Plath* doet een voorstel voor een typologie van de fiets (245-256, 4 ill.). *Torstien Gebhard* tracht zich een voorstelling te maken van de landbouwgereedschappen die achter een inventaris uit de veertiende eeuw uit Beieren schuil gaan (257-262, 4 ill.). *Gertrud Angermann* beschrijft de levensomstandigheden, het landbouwbedrijf en de werkplaats van een smidsfamilie uit Lippe omstreeks 1900 op grond van door de verzekering gemaakte inventarissen en de herinneringen van nog levende familieleden (263-272, 3 ill.). *Dietmar Sauer mann* gebruikt de aantekeningen over het dienstpersoneel van zeven Westfaalse boerderijen uit de tweede helft van de achttiende en de negentiende eeuw als bron voor gegevens over veranderingen in de dienstperiode, het loon en de herkomst van het personeel in die periode. Hij komt onder meer tot de slotsom dat de concurrentie van de industrie, en niet de hogere opbrengsten, de lonen in de jaren zestig opgejaagd hebben en dat de toenemende vervreemding tussen de boerenfamilie en het personeel parallel loopt met een daarmee samenhangende ontwikkeling als gevolg waarvan de nieuwe personeelsleden van steeds verder weg en uit steeds meer verschillende sociale groepen komen (273-280). *Norbert Humburg* schrijft over de relikwieën van de Dom in Münster (281-288, 1 ill.). *Horst Appuhn* stelt voor om in plaats van 'kleines Andachtsbild', waarmee Adolf Spamer vooral het moderne bidprentje onderscheidde van de openbare kruisbeelden, heiligenbeelden, enz. de term 'privates Andachtsbild' te gebruiken, zodat ook andere (en oudere) voorwerpen van particuliere devotie eronder vallen (289-292, 2 ill.). *Georg Wagner* besteedt aandacht aan het missiekruis dat in 1853 in Wiedenbrück geplaatst werd, als voorbeeld van de vele missiekruisen uit de periode tussen 1850 en 1948 op zoveel kerkpleinen in Westfalen (293-298, 2 ill.). In een voortreffelijk en uitvoerig gedocumenteerd artikel volgt *Martha Bringemeier* de geschiedenis van de bruidskleding en de bruidstooi (krans, kroon, sluier, gordel) in de negentiende eeuw op de voet. Ze wijst op het grote verschil tussen de hogere en de lagere standen, in het bijzonder de plattelandsbevolking. Verschillen in kleding naar stand bestonden al sinds de vijftiende eeuw. Ze verscherpten zich na de dertigjarige oorlog, toen de kleding van de stedelijke burgerij een heel ander karakter kreeg, dat in de tweede helft van de achttiende eeuw nog weer ingrijpend veranderde als

afspiegeling van de veranderende houding tegenover het lichaam en het individu. Witte gladvallende kleding werd mode, ook voor het bruidskleed dat zich aanvankelijk niet van andere gelegenheidskleding onderscheidde. Daaruit ontwikkelde zich in de jaren twintig van de negentiende eeuw, toen de mode kleur kreeg, een afzonderlijke traditionele bruidskleding, die in tegenstelling tot vroeger toen de bruidskleding dezelfde was als die op kerkelijke hoogtijdagen, alleen voor de huwelijksvoltrekking bestemd was. Daarentegen hield men op het platteland vast aan de traditionele kleding voor kerkelijke hoogtijdagen, waarin in de zeventiende en achttiende eeuw alleen elementen uit de kleding van de bovenlaag waren opgenomen. Pas toen de secularisatie in de loop van de negentiende eeuw langzaam doordrong, begon men het toen modieuze zwart te gebruiken in plaats van de klederdracht, en in een laatste fase, maar vaak pas in de twintigste eeuw, de witte bruidskleding die zich intussen over de hele wereld verspreid heeft en ook haar stempel heeft gedrukt op de kleding voor de eerste communie en de doop (299-320, 21 ill.). Minder breed van opzet maar van dezelfde kwaliteit is de statistische bewerking van de gegevens over halskettingen van barnsteen (aantallen en prijzen), geordend naar sociale groepen, in negentiende-eeuwse inventarissen in een deel van het Schaumburger land (even ten oosten van Minden) door *Margot Linde*. Ze komt tot de slotsom dat het hier gaat om een laat-achttiende-eeuws modeverschijnsel (en niet om een oeroud gebruik), zoals wel werd aangenomen, en dat het pas in de loop van de negentiende eeuw van de rijkere boeren naar de lagere sociale groepen afdaalde (en niet zoals eveneens ten onrechte werd aangenomen van het begin af een vast onderdeel van de dracht was). Om een en ander te verklaren, wijst ze op de ongunstige situatie van de barnsteenindustrie in het midden van de achttiende eeuw, waardoor men naar nieuwe afzetmogelijkheden begon te zoeken, en op de economische en sociale veranderingen op het platteland in de negentiende eeuw die met dit proces van de verspreiding van barnsteen-halssnoeren parallel lopen (321-330, 2 ill., 2 tab., 1 krt.). *Friedrich Goethe* laat met een groot aantal los aaneengerijde voorbeelden uit sprookjes en sagen, mythen, de (volks)kunst en de symboliek zien dat de zwaan altijd een bijzondere plaats in het denken van de mensheid heeft gehad. Voor een deel is dat toe te schrijven aan traditie (waarover Goethe nogal ouderwetse ideeën heeft), maar de diepere grond zoekt hij in een emotionele sympathie. In de houding van de moderne mens tegenover de zwaan vindt hij daarvan een bevestiging (331-342, 8 ill.). *Hermann Dettmer* probeert zich uit de karige gegevens daarover een voorstelling te maken van het gebruik van volksprenten in Westfalen, en besteedt daarbij in het bijzonder aandacht aan in totaal 53 prenten uit de periode tussen 1760 en 1860 die hij opgeplakt aan de binnenzijde van kisten en kasten aantrof (343-348, 4 ill.). *Wolfgang Brückner* schrijft over de geschiedenis van de reliëfdruk en 'papierkant' (figuren van gestanst papier) in de tweede helft van de negentiende eeuw, aansluitend op een door hem in 1977 in Würzburg ingerichte tentoonstelling (349-360, 5 ill.). *Christa Pieske* heeft het over genre -motieven op Neuruppiner prenten (361-376, 14 ill.). *Richard Beitzl* geeft een overzicht van de antwoorden op de vraag wat men doet of zegt als iemand bij toeval rijmt die hij in 1935 samen met een groot aantal andere vragen in Berlijn op de scholen verspreid heeft en waarop hij toen 5600 reacties heeft gekregen (377-384). *Theodor Kohlmann* vermeldt een aantal bijzonderheden over de Berlijnse speelkaartenfabriek van Eduard Büttner en Co (385-392, 4 ill.). *Ingeborg Weber-Kellermann* gaat na wat er over Berlijnse dienstmeisjes in de romans van Theodor Fontane staat en plaatst dat tegen de achtergrond van de sociale verhoudingen op het eind van de vorige eeuw (393-398, 2 ill.). *Wilhelm Kohl* heeft een portret van de componist Agostino Steffani ontdekt

(399–404, 4 ill.) en *Walter Hävernich* schertst over de verzamelwoede van de mens, maar wel zo dat de georganiseerde verzamelwoede van museumdirecteuren buiten schot blijft (405–407). Het boek wordt besloten met een bibliografie en met een biografische notitie en aan het begin verlucht met een portret van Hansen. – J.J.V.

Nas, Hans. *Cuijk, Brabant en de boerenbruiloft*. Deel I. Cuijk 1978, Stichting De Nölers. 96 p., talrijke ill.

In de hoofdstukken 'Cuijk en Brabant' en 'Brabant en de boerenbruiloft' heeft de auteur op nogal willekeurige wijze enkele gegevens en illustraties uit de literatuur over de geschiedenis van Brabant en het feestvieren in Brabant, m.n. het vrijen en trouwen, bijeengebracht. Het laatste hoofdstuk geeft een korte beschrijving van de boerenbruiloft die de stichting De Nölers op carnavalsmaandag in Cuijk organiseert. – J.H.

Nederlandse volkskundige bibliografie. Systematische registers op tijdschriften, reekswerken en gelegenheidsuitgaven XXV. Driemaandelijks bladen (1902–1930; 1949–1960), Neerlands volksleven (1951–1960) door L. Robijns. Antwerpen 1978, Centrum voor studie en documentatie. XXIV, 404 p.; Bfr. 650,-.

Op p. VII-XXII van dit vijftiende deel van de Nederlandse volkskundige bibliografie wordt de geschiedenis van de Driemaandelijks Bladen en het Neerlands Volksleven tot 1960 beschreven; ook worden hier hun bibliografische gegevens uit deze periode verstrekt. De bijdragen uit beide tijdschriften, onderverdeeld in artikelen en recensies, zijn op de gebruikelijke wijze gerubriceerd naar het systeem van Hoffman-Krayer en ontsloten via een auteurs- en een zaakregister. – J.J.-v.P.

Österreichischer Volkskundeatlas, unter dem Patronat der Österreichischen Akademie der Wissenschaften hrsg.v. d. Kommission f.d. Volkskundeatlas in Österreich. 6. Liefierung. Richard Wolfram (wissenschaftliche Leitung) und Ingrid Kretschmer (kartographische Leitung). Wien 1977. In Kommission bei Verlag Hermann Böhlaus Nachf./Graz-Wien-Köln. 9 krt., 16 luchtfoto's, 16 plattegr. en 17 tek. op 11 bladen; intekenprijs DM 56,-, prijs van de afl. DM 64,-.

Bij de kaarten van deze zesde aflevering zijn intussen (Wien 1978) ook een aantal commentaren verschenen, alsmede het commentaar van Ernst Burgstaller bij blad 45 (derde aflevering) en van Hermann Steininger bij blad 91 (vijfde aflevering). Bovendien verscheen in deze zelfde commentaarband een monografie van Karl Haiding over de mijnwerkerssagen waaraan bij wijze van uitzondering, om technische redenen, alleen een tekstkaartje werd toegevoegd. Kaarten en commentaren behoren weliswaar bij elkaar, maar ze verschijnen niet tegelijk, zoals bij de bespreking van de vijfde aflevering in dit tijdschrift (V.B. 2,2 (dec. 1976), p. 46–48) al werd opgemerkt. Het commentaar van *Ernst Burgstaller* bij de vier kaarten op blad 45 (1968) handelt over het steelrecht van de jongelingschap bij de slacht, bij belangrijke feesten uit de jaar- en de levenskring en bij de bouw van een huis. De gelegenheden waarbij het van kracht is, de daarbij gevolgde regels, de keuze van de te stelen voorwerpen, die in het volksgeloof bijzondere kracht bezitten, de ermee verbonden rondgangen, feestmalen en maskerades, laten er volgens Burgstaller geen twijfel aan bestaan dat de talrijke voorbeelden die hij in zijn commentaar vermeldt de resten zijn van een zeer oud gebruik (69 p.) *Hermann Steininger* verantwoordt in zijn commentaar de kaart van de verspreiding van de

volkskundemusea en oudheidkamers en verwante musea op blad 91. Hij geeft bovendien een overzicht van de ontwikkeling van het museumwezen, onderverdeeld naar de verschillende landschappen, in vijf perioden (voor 1848, 1848–1918, 1919–1945, 1946–1959, na 1960) en doet een poging de verschillen te verklaren. Daaraan voegt hij dan nog een uitvoerige bibliografie en tabellarische overzichten toe (70 p.). De reden dat er aan de monografie van *Karl Haiding* over de sagen rond het ontstaan en de ondergang van mijnen geen kaart is toegevoegd, behalve dan een kaartje in de tekst met de verspreiding van twee van de 32 behandelde motieven, is dat de kaart onleesbaar zou zijn geworden als alle motieven waren opgenomen en men anderzijds een beperking tot twee motieven voor een grote kaart niet verantwoord achtte. Haiding gaat uit van de typologie van Heilfurth. Hij gebruikt voornamelijk de hem bekende sagen uit de literatuur en heeft zich beperkt tot de typen die bij Heilfurth in de groepen A, G en H (gedeeltelijk) zijn opgenomen. Zijn voornaamste doeleinden zijn te laten zien hoe belangrijk het Oostenrijkse aandeel in het Duitse sagengoed is en hoezeer deze bijzondere sagen vervlochten zijn met andere sagencomplexen (62 p.). *Elisabeth Tomasi* heeft de bibliografie verzorgd bij de kaarten, foto's en plattegronden op de bladen 92–98 die de nederzettingsvormen, de verkavelingsvormen en de historische boerderijtypen tot onderwerp hebben (28 p.). Van de daarbij behorende commentaren is alleen nog dat over de verkavelingsvormen verschenen, eveneens van haar hand (39 p., 9 foto's). *Heinz-Christian Dosedla* schreef het commentaar over de Oostenrijkse ploegen en eergetouwen (5 kaarten en 17 tek. op de bladen 99–101), met aparte hoofdstukken over de typologie van de hoofdonderdelen, over hun functie en de manier waarop ze werken en over de benamingen (83 p., 19 tek., 15 foto's). Het commentaar bij de kaart op blad 92, met de verspreiding van de verschillende typen kaartspelen van *Franz Grieshofer* moet nog verschijnen. – J. J. V.

Poortinga, Ype. *De held en de draek. Volksforhalen fan Roel Piters de Jong*. Met tekeningen van Christine van der Heide-Schneider. Baarn/Leeuwarden 1978, Bosch en Keuning/De Tille. (Fryske Volksforhalen 3). 396 p.; f 37,50; ISBN 90-246-4294-9.

Deze bundel bevat 154 sprookjes, sagen, anecdoten en leugenverhalen van Roel Piters de Jong, door Poortinga op de band opgenomen in de jaren 1972–1977. De verhalen zijn niet letterlijk weergegeven, de spreektaal is gestileerd tot leesstof. Aardig is dat Poortinga soms stukken gesprek aan de verhalen heeft toegevoegd waarin De Jong b.v. zegt hoe hij aan een verhaal is gekomen of wat hij ervan vindt. Aan de verhalen is een hoofdstuk over De Jong toegevoegd waarin Poortinga een schets geeft van diens leven, van het milieu waarin De Jong opgroeide, van de belangrijkste zegspersonen van wie De Jong zijn verhalen hoorde en van de situaties waarin ze verteld werden. Evenals bij Steven de Bruin wil het mij niet erg duidelijk worden of en zo ja, aan wie en wanneer De Jong zelf deze verhalen verteld heeft voordat Poortinga zijn pad kruiste. Jurjen van der Kooi heeft de verhalen voorzien van AT-nummers en waar nodig van verwijzingen naar Van der Molens Frysk Sêgeboek, Sinninghe's catalogus en naar zijn eigen (nog niet gepubliceerde) catalogus: A type-index of folktales in West Frisian popular literature and oral tradition. – A.J.D.

Raulin, Henri. *Dauphiné*. [Nancy] 1977, Berger-Levrault. (L'architecture rurale française. Corpus des genres, des types et des variantes. Collection dirigée par Jean Cuisenier). 277 p., 5 krt., talrijke foto's, plattegronden, doorsneden, aanzichten, enz.; ca. 150,- Fr.frs; ISBN 2-7013-0149-1.

Tussen 1942 en 1946 werden voor een inventarisatie van de Franse landelijke

bouwkunst, op initiatief van het Musée National des Arts et Traditions populaires, door een vijftigtal architecten 1759 huizen gedocumenteerd. Na 1969 werd die documentatie aangevuld met de bedoeling om in 22 delen een representatief overzicht te geven, niet alleen van de traditionele huizen op het Franse platteland, maar ook van de natuurlijke omgeving en van de economische, sociale en culturele factoren die op hun vormgeving van invloed kunnen zijn geweest. Het eerste deel, over de Dauphiné, geeft een indruk van de werkwijze die daarbij gevolgd is en moet tevens als model dienen voor de nog te verschijnen delen. De kern van het boek wordt gevormd door de plattegronden, doorsneden, en aanzichten van 56 boerderijen, elk met een beknopte karakteristiek van de ligging, en de indeling en van een aantal bouwkundige en bouwhistorische bijzonderheden. De 56 zijn ingedeeld in 9 groepen, elke groep geeft een indruk van de huizen in een deel van de Dauphiné en wordt telkens voorafgegaan door een korte beschrijving van de natuurlijke gesteldheid van die streek. Van meer algemeen belang is het deel van het boek dat aan deze documentatie voorafgaat. Het bevat hoofdstukken, telkens van enkele bladzijden, over de natuurlijke gesteldheid en de bewoningsgeschiedenis van de Dauphiné, over de taal (met een isoglossenkaartje) en de cultuur, over de nederzettingvormen (met een verspreidingskaartje), over de verschillende vormen van landbouw en veeteelt, over de betekenis van het huis in het sociale en culturele leven en over de veranderingen in het jongste verleden en de huidige situatie. Deze hoofdstukken zijn gegroepeerd rond een typologie, die straks, als alle delen verschenen zijn, getoetst moet worden aan de typologieën van de andere streken teneinde op die manier de grondslag te leggen voor een verder historisch-antropologisch onderzoek. In een inleiding zet Jean Cuisenier uiteen hoe die typologie is opgezet. In de daaropvolgende bladzijden wordt dat door Henri Raulin in de praktijk getoond met aan het slot een typologische index, bestaande uit vier tabellen, waarin vier verschillende aspecten van het huis die voor het opstellen van de typologie in aanmerking komen zijn ondergebracht:

1. een indeling op grond van de verschillen die door de bewoners als wezenlijk worden gezien en die men derhalve kan beschouwen als een voor-wetenschappelijke typologie;
2. een indeling die uitgaat van de verschillen in de natuurlijke, economische en sociale omstandigheden;
3. een indeling waarin gelet wordt op bouwkundige details en
4. een indeling naar constructieve verschillen. Bij deze indelingen heeft Raulin zich beperkt tot die aspecten die binnen de Dauphiné wezenlijke verschillen vertonen. Dat is een beperking die straks wel eens moeilijkheden zou kunnen opleveren bij de vergelijking met andere landstreken. Hoe men die denkt op te lossen is mij niet duidelijk geworden. Dat neemt niet weg dat het werk door zijn systematische opzet en door de poging de bouwkundige bijzonderheden te plaatsen in een veel ruimer kader voorbeeldig kan worden genoemd. – J.J.V.

Raulin, Henri. *Savoie*. [Nancy] 1977, Berger-Levrault. (L'architecture rurale française. Corpus des genres, des types et des variantes. Collection dirigée par Jean Cuisenier). 241 p., 5 krt., talrijke foto's, plattegronden, doorsneden, aanzichten enz.; ca. 150,- Fr. frs; ISBN 2-7013-0143-2.

Dit boek heeft met kleine accentverschillen dezelfde opzet als het eerder verschenen eerste deel van de reeks over de Dauphiné, dat hiervoor wordt aangekondigd. – J.J.V.

Robijns, L. Zie: *Nederlandse volkskundige bibliografie*.

Röhrich, Lutz. *Der Witz. Figuren, Formen, Funktionen*. Stuttgart 1977, J.B. Metzler. 343 p., 98 ill.; DM 34,-; ISBN 3-476-00355-8.

Röhrich bespreekt eerst in het kort de verhouding van de mop tot de andere genres en de structuur en psychologische functies van de mop (p. 6-40). Vervolgens behandelt hij diverse moptypen: taalmoppen die berusten op verkeerd taalgebruik en dubbelzinnigheden (41-99), op conflicten met respectievelijk de logica (100-119), de werkelijkheid (120-139) en het fatsoen (140-173), verder moppen over menselijke gebreken (174-189) en sociale, godsdienstige en politieke conflicten (190-216) en tenslotte de ethnische mop (217-291) en de visuele mop (292-300). Röhrich gaat niet erg diep in op de onderwerpen, hij stipt de problemen telkens even aan, geeft weer wat er in de literatuur over gezegd wordt en illustreert zijn betoog met talrijke voorbeelden. Naast vlot leesbaar is het boek ook informatief, mede door de uitvoerige bibliografieën per onderwerp (301-330) en het register (331-341). – A.J. Dekker.

Röhrich, Lutz, und Wolfgang Mieder. *Sprichwort*. Stuttgart 1977, J.B. Metzler und C.E. Poeschel. (Sammlung Metzler 154). XII, 137 p.; f 13,-; ISBN 3-476-10154-1.

Dit boekje is een informatieve inleiding tot het spreekwoordonderzoek. De auteurs behandelen o.a. de verschillende soorten spreekwoorden en de herkomst, structuur, thematiek en functie van de spreekwoorden waarbij zij telkens de belangrijkste literatuur vermelden. Als belangrijkste toekomstige taken zien zij het meer contextueel en sociaal gerichte onderzoek zoals dat reeds door Mathilde Hain en Friedrich Ohly verricht is. – A.J. Dekker.

Schilstra, J.J., L. Brandts Buys en C. de Jong. *De stolp te kijk*. Wogmeer 1978, Matin Lammes. 124 p., ill.; f 25,-.

In dit informatieve boek spreekt Schilstra over de situering van de stolphoeve, waarbij hij vooral aandacht besteedt aan de betekenis van de dijk, de weg en de markt (p. 7-31), Brandts Buys schetst de ontwikkelingsgeschiedenis grotendeels aan de hand van zijn boek 'De landelijke bouwkunst in Hollands Noorderkwartier' (1974) (p. 32-91) en De Jong geeft de nieuwe bewoner van de stolpboerderij aanwijzingen om 'protserige poenhoeves' te vermijden (p. 92-123). De illustraties in het boek zijn o.a. reproducties van oude prenten en kaarten, recente foto's van boerderijen, plattegronden en detailtekeningen. – J.J.S.

Sieder, Reinhard. Zie: **Mitterauer, Michael [und] Reinhard Sieder**.

Stalpaert, Hervé. *Marialegenden van Brugge-Mariastad*. Gebundeld en geannoteerd door -. Brugge 1976, Bond van Westvlaamse Volkskundigen. (Schrift 5). 118 p.

Deze uitgave bevat de teksten van 35 typen Marialegenden voorzover die betrekking hebben op de stad Brugge. De teksten zijn voorzien van uitvoerige bronvermelding en literatuurverwijzing. In de inleiding geeft Stalpaert een overzicht van de Mariaverering te Brugge en gaat hij nader in op de geschiedenis van enkele legendenmotieven (p. 1-46). – A.J. Dekker.

Terwisscha van Scheltinga, Wim. Zie: **Hofman, Jack, Wim Terwisscha van Scheltinga en Frank van Vree**.

Thema thee. De geschiedenis van de thee en het theegebruik in Nederland. Rotterdam 1978, Museum Boymans-Van Beuningen. 76 [+40] p., 106 ill.; f 16,50.

Bij de van 18 maart tot 4 juni 1978 gehouden tentoonstelling over thee werd deze catalogus uitgegeven. Het eigenlijke catalogusgedeelte verantwoordt de tentoongestelde schilderijen, tekeningen enz. waarop de omgeving waarin en de wijze waarop men theedronk, te zien is (nr. 1-277); het deel over de voorwerpen die in de loop der tijd bij het theedrinken gebruikt werden, is onderverdeeld naar het materiaal (metaal, zilver, ceramiek e.d.) waaruit ze gefabriceerd werden (nr. 278-775).

De zeer onderhoudende en goed verantwoorde tekst van J.R. ter Molen is voor de helft gewijd aan de geschiedenis van thee en theegebruik in Nederland. In de zeventiende eeuw werd dit produkt in ons land bekend als medicijn tegen alle mogelijke kwalen. De hogere kringen leerden het omstreeks 1680 het eerst als genotmiddel kennen; pas in het midden van de achttiende eeuw waren de prijzen zodanig gedaald dat iedereen zich thee kon permitteren. Er wordt in dit gedeelte uitgebreid aandacht geschonken aan de modeaspecten rond het theedrinken, zoals het ontstaan van theebransjes, de enorme hoeveelheden die achter elkaar gedronken werden, de gewijzigde manier van theezetten, de aanschaf van vaak zeer kostbare theetafels, theeserviezen. In het laatste deel wordt ingegaan op de bij het theedrinken gebruikte objecten en hun geschiedenis. Een lijst van de geciteerde literatuur en van vermelde kunstenaars, die beide alleen betrekking hebben op het catalogusgedeelte, besluiten het werk. - J.J.-v.P.

Twaalf bakkers en twee bakkersdochteren in gesprek met J.J. Voskuil, met medewerking van A.C. Spil (interviews) en F.M.A. van der Wiel (teksten). Wageningen/Arnhem 1978, Genootschap voor de Bakkerij, Het Nederlands Openluchtmuseum (Schelmseweg 89, Arnhem). 144 p., 80 ill.; ca. f 10,-

Dertien interviews over het leven en het werk van een aantal bakkers, verspreid over het gehele land, in de periode tussen ongeveer 1900 en 1940. De interviews zijn op de band opgenomen en enigszins bewerkt voor deze uitgave, maar niet wezenlijk veranderd. - J.J.V.

Virtanen, Leea. *Children's lore.* Helsinki 1978, Finnish Literature Society. (Studia Fennica 22). 100 p., 8 tek., 19 foto's buiten de tekst; geen prijs opgegeven; ISBN 951-717-148-X.

Leea Virtanen heeft sedert 1970 een tweetal boeken en een aantal artikelen, de meeste in het Fins, over het kinderspel geschreven. Dit nieuwe boek vat de resultaten samen. Haar benadering verschilt duidelijk van die in de klassieke volkskundige literatuur en verdient daarom aandacht. In die klassieke literatuur wordt de wereld van het kind gezien als een vergaarbak van gebruiken, magische handelingen en bijgelovigheden die in de loop van de eeuwen uit de wereld van de volwassenen zijn afgezakt. Dat leverde een groot aantal vooral wilde speculaties op over de oorsprong. Wie zich daar niet aan waagde bleef steken in het verzamelen van steeds meer materiaal en putte zich vervolgens uit in de systematiseringsproblemen die dat met zich meebracht, of hij ging op zoek naar historische gegevens, die dan weer konden dienen om de opmerkelijke continuïteit van sommige kinderspelen te onderstrepen. Een geheel andere benadering is te vinden in de sociaal-psychologische literatuur. Daar heeft men voor de traditionele elementen in het spel geen belangstelling. Men let uitsluitend op de betekenis die het spel heeft voor de socialisatie van het kind en voor de vorming van zijn persoonlijkheid.

Hoewel Leea Virtanen zich duidelijk meer voelt aangetrokken tot deze laatste zienswijze, is ze van mening dat daardoor de betekenis van de invloed van de kinderen op elkaar te veel wordt verwaarloosd en te weinig aandacht wordt besteed aan de rol en het eigen karakter van de traditie in het kinderspel. Op grond van die aanwezigheid van een eigen traditie wil ze de kinderwereld in de eerste plaats zien als een subcultuur en ze pleit ervoor om haar op dezelfde wijze te benaderen als een willekeurige andere groep vreemdelingen met een cultuur die voornamelijk gebaseerd is op de mondelinge overlevering. De moeilijkheid bij zo'n antropologische benadering is het vinden van een toegang. Met alleen toekijken komt men in dit geval niet ver en de traditionele volkskundige interview-technieken stuiten af op de logica van het kind, die van een andere orde is dan die van de interviewer. Ze heeft de oplossing gezocht in de opdracht, in 1969, aan 30.000 Finse kinderen en middelbare scholieren om een spontaan verslag te geven van een nader genoemde spelsituatie, een onderneming die door haar reusachtige omvang aandoenlijk ouderwets is, te meer omdat de spontaniteit van de teksten een statistische bewerking onmogelijk maakte. De acht hoofdstukken waarin het boek is ingedeeld, steunen dan ook voornamelijk op de indrukken die ze bij het lezen van de teksten heeft opgedaan. Bedenklijker is dat de schaarse citaten die ze geeft het karakter van herinneringen hebben, waardoor ze als informatie uit de eerste hand waardeloos zijn. De tragiek van de volwassene, als men dat zo noemen wil, is immers juist dat hij achteraf de essentie van de gevoelens die hij als kind had net zo min kan reproduceren als de essentie van een droom. Daar verander je niets aan wanneer je als proefpersonen mensen neemt die pas een klein beetje volwassen of zelfs nog kinderen zijn. Het feit alleen dat ze zich, bij alle spontaniteit, moeten uitdrukken in een taal en een vorm die het kind juist vreemd is, lijkt mij daarbij van wezenlijk belang. Op grond van dit wankale bewijsmateriaal en met een minimum aan bewijsplaatsen behandelt ze achtereenvolgens de invloed van de woonomgeving, de bevolkingsdichtheid en de stabiliteit, van de ouders en van de school op de samenstelling van de groepen kinderen, in het bijzonder op de verhouding tussen jongens en meisjes, en daarmee op het karakter van het spel (p. 11-22), geeft ze een karakteristiek van de spelletjes die na schooltijd gespeeld worden (in tegenstelling tot die op het schoolplein) (23-36) en van de taal en klankspelletjes, rijmpjes en spotversjes (37-50), gaat ze in op de duidelijke behoefte anderen voor de gek te houden of te slim af te zijn zoals die blijkt uit vooral grappen en raadsels (51-58) en op behoefte anderen te plagen en de patronen die daarin zijn te ontdekken (59-71), geeft ze een indruk van de verhalen die kinderen elkaar vertellen, van hun functie en herkomst (72-77) en van magische handelingen en bijgeloof uit de kinderwereld (78-83), waarna ze besluit met een hoofdstuk over de functie van de traditie in het kinderspel (84-96). Haar belangrijkste conclusies zijn dat de groep enerzijds corrigerend werkt, maar anderzijds het kind helpt om zich van zijn ouders onafhankelijk te maken. De spelletjes, grappen en rijmpjes, die voor een groot deel traditioneel zijn en waar de volwassenen geen deel aan hebben, spelen daarbij een belangrijke rol. Ze geven uitdrukking aan de behoefte zich te verzetten en ze vergroten het saamhorigheidsgevoel van de kinderen onderling. Bovendien leren ze het kind rekening te houden met anderen, ontwikkelen ze zijn gevoel van eigenwaarde en brengen ze het spelenderwijs de normen bij die in zijn latere leven maatgevend zullen zijn. En tenslotte bieden ze het de psychische ontspanning die van belang is voor zijn geestelijk evenwicht. Tot zover wijken haar conclusies niet af van die van sociaal-psychologen. Het zijn functies gezien vanuit de wereld van de volwassene. Voor het kind zelf ligt aan al deze activiteiten in de eerste plaats de behoefte om plezier te maken ten

grondslag. In de overwegende betekenis van die behoefte ziet de schrijfster de belangrijkste verklaring voor het verschil tussen de traditionele cultuur van het kind en die van de volwassenen.

Uit de laatste conclusie blijkt de zwakte van het betoog. De gedachte dat we voor onze huisdeur een groep wilden met een eigen cultuur hebben, zoals dat ook al door Iona en Peter Opie is geformuleerd, is op het eerste gezicht wel opwindend, maar als het bindende element in die groep dan vervolgens gezocht moet worden in de behoefte plezier te maken, houdt ze niet lang stand. Het is wel duidelijk waarom Leea Virtanen op die gedachte gekomen is. De tradities in de kinderwereld hebben een onmiskenbaar eigen karakter. Ze worden doorgegeven zonder tussenkomst van volwassenen. Ze hebben vaak een verspreidingsgebied over de nationale grenzen heen. En vele hebben, zoals bijvoorbeeld uit het bekende schilderij van Breugel blijkt, een eerbiedwaardige ouderdom. Dat eigen karakter vraagt om een verklaring. Het ligt voor de hand om dan aan een zelfstandige cultuur te denken, min of meer onafhankelijk van de wereld van de volwassenen. Men zal dan echter moeten aantonen dat de groepen waartoe de kinderen behoren meer zijn dan toevallige samenklontering. Uit de voorbeelden in dit boek blijkt het tegendeel. Het is de wereld van de volwassenen die bepaalt hoe de groepen zijn samengesteld, welke tradities blijven voortbestaan en naar welke normen de kinderen zich richten. En het zijn ook alleen veranderingen in de wereld van de volwassenen die een breuk in de tradities veroorzaken. Opmerkelijk zijn in dit verband bijvoorbeeld de resultaten van een van de zeldzame statistische onderzoeken die door de schrijfster aangehaald worden, waarbij blijkt dat het aantal traditionele rijmpjes in een oude buurt, met een constante bevolking, groter is dan in een nieuwbouwuurt. Nog overtuigender zijn de talrijke voorbeelden waaruit blijkt dat de normen in de kinderwereld een getrouwe afspiegeling zijn van die van de ouders. De keuze van het spel wordt, behalve door biologische behoeften, bepaald door het gedrag en de vaardigheden in het bijzonder op het gebied van de taal en het denken die de volwassenen verwachten. De tradities zijn daarin niet meer dan de gereedschappen die van kind tot kind worden doorgegeven en die verloren gaan zodra ze door veranderingen in de wereld van de volwassenen hun doelmatigheid hebben verloren. Het merkwaardige van het boek van Virtanen is dat deze conclusie in haar voorbeelden besloten ligt, maar dat ze er niet aan wil. Een overschatting van de betekenis van tradities, waarvan zoveel volkskundigen het slachtoffer zijn geworden, moet daarvan de oorzaak zijn, al gaat ze dan in dit geval samen met een ogenschijnlijk moderne benadering. – J.J. Voskuil.

Vrankrijker, A.C.J. de. *Jong leven in een oude dorpskern. De jaren 1907–1925 uit mijn levensverhaal.* Zeist 1977, Kerckebosch. 128 p., tek.; f 14,90.

Verhalen over familieleden, dorpsfiguren maar vooral over de schrijver zelf vullen dit boek met jeugdherinneringen aan het Bussumse burgermilieu in het eerste kwart van deze eeuw. – J.J.v.P.

Vree, Frank van. Zie: **Hofman Jack, Wim Terwisscha van Scheltinga en Frank van Vree.**

Waals-Nachenius, G.E. van der. *Boeschoten. Een Veluwe kroniek.* Barneveld z.j. [1979], Barneveldse Drukkerij en Uitgeverij b.v. (Parallelreeks, onder red. van G. Crebolder, B. Paasman en J.M. Rebel-van der Kooi, 2). 47 p., 31 foto's.

De schrijfster is al jaren medewerkster van ons Instituut. Ze beantwoordt de

vragenlijsten voor Koudhoorn, een gehucht tussen Garderen en Putten, en voor de boerderij Klein-Boeschoten die door haar vader in 1900 werd gekocht en waarbij ze een groot deel van haar leven heeft doorgebracht. In een aantal hoofdstukken, in het bijzonder die over Koudhoorn, Boeschoten en over de bakkers van Voorthuizen en Garderen, vindt men de antwoorden over de vragen over het maaien, dorsen en broodbakken ook nog wel terug, maar de belangstelling van de schrijfster gaat meer dan naar technische details toch vooral uit naar de moeilijke levensomstandigheden van haar zegslieden voor de Tweede Wereldoorlog. Hieromheen heeft ze dan nog een aantal hoofdstukken gegroepeerd over de geschiedenis van dit deel van de Veluwe, over schapen en schaapherders, over archeologische vondsten en over het bos waarom haar vader en zijzelf zich in het bijzonder bekommerd hebben. Door deze betrokkenheid heeft het boek een sterk persoonlijk karakter gekregen. Het ontleent zijn waarde bovendien aan de beknopte maar nauwkeurige beschrijving van de armoede van de Veluwe boerenbevolking in het begin van deze eeuw en het onderscheidt zich door de sympathie waarmee dat gebeurd is. – J.J.V.

Weijnen, A. *The value of the map configuration.* Nijmegen 1977, Katholieke Universiteit. (Special issue of the 'Mededelingen van de Nijmeegse centrale voor dialect- en naamkunde'). 36 p., 22 krt.; f 3,-.

Uitvoeriger en systematischer dan in zijn 'Nederlandse dialectkunde' bespreekt Weijnen de verschillende patronen die in kaart gebrachte verschijnselen op taalkaarten (maar ook op volkskundige kaarten) kunnen vertonen. Van elk kaartbeeld geeft hij naast een aantal voorbeelden de gangbare interpretatie: cirkel of stervormige patronen op kaarten wijzen op een expansie vanuit een bepaald centrum, een lintvorm wijst op een relictsituatie enz. Hij waarschuwt echter voor een blindelinge toepassing van deze regels; het zijn slechts vuistregels die ondersteund moeten worden door andere argumenten. – J.J.-v.P.

Woertman, D.W. en J. Herbert. *Mutsen en streekdrachten in Gelderland en Overijssel.* Nijmegen 1977, Uitgeverij Historie. 163 p., 24 tek., 3 krt., 195 foto's; f 54,75; ISBN 90-63-13-009-0.

In het eerste hoofdstuk (p. 20–111) gaat Woertman in op de kleding, de hoofdbedekking en accessoires van vrouwen in Overijssel en Gelderland (Twente, Salland, het Kampereiland, Achterhoek en Veluwe). Centraal staat de beschrijving van de zondagse en daagse mutsen. Hij behandelt uitvoerig de varianten, de invoering, de vervaardiging, de wijzigingen in model, uitvoering en kleur. Tevens is op een drietal kaarten de verspreiding van de knipmuts- en plooi mutstypen af te lezen. In het tweede hoofdstuk (p. 112–158) bespreekt hij in het kort een aantal verwante en gemengde streekdrachten (uit de Betuwe, Zuid-Drente, Kop van Overijssel, gebied rond Genemuiden, Oost-Utrecht, Noordwest-Brabant, Alblasserwaard en langs de Merwede, Cadzand-Oostburg, Huizen en Bunschoten). De vele foto's zijn gemaakt door J. Herbert. – M.v.Z.

Zaaijer, D. *Zwaluwe in vertellingen.* Zaltbommel 1977, Europese Bibliotheek. 140 p., talrijke ill.; f 34,50.

Een schets van het leven in Hooge en Lage Zwaluwe vooral in de negentiende en de eerste helft van deze eeuw. Op grond van archiefstukken, gemeentelijke en kerkelijke, geeft de auteur een beeld van de vele conflicten in deze dorpen waarbij m.n. ambtenaren

als de baljuw, de burgemeester of de onderwijzer zich het ongenoegen van de dorpelingen op de hals hebben gehaald. Interessant zijn de twisten in 1786-1789 om de bouw van een katholieke kerk; zowel de tegenstelling tussen Hervormden en Rooms-Katholieken als de belangen van de winkeliers in Zwaluwe en de omringende dorpen (waar gekerkt wordt profiteert de middenstand) speelden een rol. Ook het onderhoud van de kerktoren of de bouw van het gemeentehuis gaven problemen, waarbij de provincie dikwijls moest bemiddelen. De plaatselijke economie wordt beschreven in hoofdstukken over de griend-, riet-, en biezencultuur, de visserij (o.a. zalm, steur en fint) en de vlasnijverheid. Hiervoor kon de auteur mede putten uit de herinneringen van inwoners. Zo kon ook een indruk gegeven worden van het dorpsleven, in hoofdstukken over bekende figuren in Hooge en in Lage Zwaluwe en over de plaatselijke café's. Een opmerkelijk gegeven vormt de wijze van vieren van feesten rond het koninklijk huis: inwoners verkleed als stadhouder Frederik Hendrik, koning Willem I of, zoals in 1948, koningin Juliana en prins Bernhard, bezochten dan het dorp en werden door het gemeentebestuur verwelkomd. - J.H.